

Het «Palasthy-pakt». Een alternatief voor de krisispolitiek?

Mark Van Ryssen

Onder de plannen die de jongste jaren ontwikkeld werden om «de crisis op te lossen», is het pakket voorstellen van Tamas Palasthy – althans in België – ongetwijfeld het meest opvallende en controversiële. Opvallend omdat de onderbouw ervan bestaat uit enkele duidelijk omschreven, ernstige wijzigingen in het maatschappelijk doen en laten: arbeidsduurverkortung en veralgemeende ploegenarbeid, twee voor het groot publiek bevattelijke wijzigingen; controversieel, omdat de eenvoud van de formules aan alle kanten argwaan oproept, en omdat de auteur ervan plots uit een zekere onbekendheid naar voren treedt. Kontroversieel ook, omdat Palasthy zich niet direkt in een van de burgerlijke kampen, noch in de linkerzijde laat onderbrengen. Palasthy is geen neo-liberaal en evenmin neo-keynesiaan, maar hij schaart zich ook niet aan de kant van de kritici van het kapitalisme. Zijn opzet is, binnen het kader van de heersende produktiewijze, een alternatief te ontwikkelen voor de krisispolitiek zoals die in de metropolen – met de nodige varianten – ontwikkeld wordt.

Toch willen we Palasthy niet met dergelijke argumenten van tafel vegen: zijn burgerlijke achtergrond is hoogstens een bron van voorzichtigheid, geen criterium voor het verwerpen van zijn voorstellen. We laten het aan zijn burgerlijke konfraters over om hem af te doen als charlatan, als de astroloog in de ekonomie. Alleen het feit reeds dat Palasthy gehoor heeft in de arbeidersbeweging, dwingt ons trouwens tot een kritische en eerlijke benadering. Bovendien is er geen enkele reden voorhanden om theorieën van burgerlijke ekonomen naast ons neer te leggen. Indien zij elementen bevatten die bruikbaar zijn voor de arbeidersbeweging, dan is het de plicht van die arbeidersbeweging die elementen te integreren, zonder dat dat de integratie van de ontwerper ervan impliceert. Daarom willen we Palasthy – of althans het plan dat aan zijn naam gekoppeld is, op een onbevooroordeelde manier benaderen.

1. Het historisch kader

De generatie ekonomen die het denken na de tweede wereldoorlog beïnvloedde, was ongetwijfeld Keynesiaans. De groeitheorie van Keynes en de daarin vervatte konjunkturpolitiek, bleek in de praktijk tot een ontwikkelingsmodel te leiden dat een nooit geziene groei van de welvaart mogelijk maakte.

De arbeidersbeweging liet zich op die groei meedrijven. De reformistische leiding beheerde mee de staat en de ekonomie, en dat bracht haar nauwelijks in konflikt met haar achterban.

Toen de krisis uitbrak keek ze er – met de leidende ekonomen – verbaasd en ongelovig tegenaan. Het vakuum dat zich op theoretisch vlak aandien- de werd vrij snel opgevuld: het neoliberalisme in al zijn varianten, veroverde het terrein. Friedman, Hayek, Laffer, enz. worden de nieuwe sterren

en oude als Galbraith bevestigen hun onmacht door zich op historisch werk te gooien.

Vrij snel oriënteert de economische politiek van de metropolen zich op die neo-liberale lijn: versobering, inlevering, deflatie. Barre in Frankrijk, Thatcher in Groot-Brittannië, Reagan in de USA tonen aan hoe de burgerij zich achter die restauratiebeweging geschaard heeft. Maar ook de sociaal-demokratie draaide mee. Zowel de Labourregering die Thatcher voorafging, als gemengde regeringen zoals in België en Nederland gingen de weg van de versobering op, terwijl Schmidt in de Bondsrepubliek nauwelijks een liberale draai moest maken, en uiteindelijk ook door de neo-liberalen gewipt werd.

Die draai aan de top van de sociaaldemokratie is uiteraard niet verwonderlijk. Het jarenlang medebeheer van het kapitalisme – zowel aan de macht als in de oppositie – heeft de theoretische onderbouw van de sociaaldemokratie op zodanige wijze ondergraven, dat een alternatieve visie op de crisis onmogelijk daar kan ontstaan. Bovendien wordt zij geleid door een top die in functie van dat medebeheer zijn leidersposities veroverd heeft, en er dus onwillekeurig mee verbonden blijft. Dat verklaart dat een alternatieve aanpak zich hoogstens daar kon ontwikkelen waar historische situaties de kans op medebeheer van de sociaaldemokratie blokkeerden: Frankrijk en uiterst recent Griekenland en Spanje. We willen hier geen uitspraak doen over het al dan niet alternatief karakter van die laatste twee. Maar nu reeds wordt overduidelijk dat Mitterrand er net zo min in slaagt een anti-krisisdynamiek op gang te brengen. Hij ontsnapt inderdaad niet aan de logika van zijn eigen plan, dat een vrijwel keynesiaanse variant is van een kapitalistische crisisbeheersingspolitiek.

De economische crisis sleurt dan ook een crisis van de economische theorie mee. Zowel ter linkerzijde als onder de minder conservatieve burgerlijke ekonomen, de pleitbezorgers van de «gemengde economie». Deze laatsten doen vertwijfeld pogingen om met alternatieven voor de dag te komen en zoeken hun bondgenoten in de reformistische linkerzijde. Dat leidt tot konstrukties zoals we die in België samenvinden in de «Polekargroep».¹ Binnen de sociaaldemokratie zelf is het meestal de linkervleugel die van de onmacht van de bestaande leidingen gebruik probeert te maken om haar visies door te zetten en derhalve met alternatieven uitpakt, die uiteindelijk slechts een variant blijken van de oude reformistische aanpak. Aan de uiterst-linkerzijde beperkt men zich bijna uitsluitend tot het herkauwen van de oude programma's die – niettegenstaande de crisis – nog steeds geen begeestering kunnen wekken bij de brede lagen van de werkende klasse.

Het relatief sukses van het Palasthy-plan is dan ook niet verwonderlijk. Ergens tussen links en rechts in gesitueerd, zich daarover zelfs niet uitsprekend, komt Palasthy met een plan voor de dag dat de werkloosheid zou kunnen oplossen zonder de rentabiliteit van de bedrijven aan te tasten, en

1 Polekar is een groep van partij- en niet-partijgebonden academici die in een groeiende stroom publikaties werken aan een reformistisch alternatief voor de crisis. De publikaties richten zich duidelijk tot de vakbeweging en lijken geïnspireerd door de «Cambridge-school».

dat in het kielzog nog een verbetering van de betalingsbalans, een vermindering van de intrestvoeten en een sanering van het overheidsbudget meesleurt. Een alternatief waarvoor je bovendien geen revolutie moet maken. Je zou voor minder rechtveren.

Palasthy vond onmiddellijk gehoor in sommige academische kringen en naar verluidt ook bij een groep van topambtenaren. Maar belangrijker is het feit dat ook in de arbeidersbeweging een zekere aanhang verworven werd, en dat wijst erop dat daar een enorme behoefte aan een alternatief bestaat.

2. Het «plan»

Palasthy's voorstellen werden vastgelegd in de studie «Niveau d'emploi et aménagement du temps», gemaakt door Palasthy zelf in samenwerking met A.F. Roget voor de Commissie van de Europese Gemeenschap.²

Daarin vertrekt hij van *«de groeiende kloof tussen de potentiële vraag op wereldvlak, en de effectieve of koopkrachtige vraag»*. De potentiële vraag neemt toe door de demografische groei aan de ene kant, en de groei van de kennis die uiteraard de behoeften stimuleert aan de andere kant. De groei van de produktie verloopt trager: door de wet van de afnemende opbrengsten, *«door kapitaalschaarste en door het bestaan van een sociale organisatie die onaanangepast is aan de nieuwe sociaal-ekonomische problemen geschapen door de groei van de potentiële vraag»*.

Het antwoord op de vraag moet dus gezocht worden in een toename van de produktie *«om kapitaal vrij te kunnen maken voor produktieve doeleinden»*, en in een verandering van de sociale organisatie. *«De overproduktie in het westen is slechts lokaal, en meer nog, zij is het logisch gevolg van de onderproduktie op wereldvlak.*

Om voor de EG-landen het ergste te vermijden, moeten de reële besparingen derhalve opgedreven worden om aan de wereldvraag naar kapitaal het hoofd te kunnen bieden, vooral omdat alleen de westerse landen in staat zijn om in de huidige situatie besparingen te realiseren (...)». Dat is mogelijk door *«de konsumptie te verminderen»* – wat automatisch gebeurt door de groeiende werkloosheid –, en door de *«verhoging van de produktie»*. Onder de huidige omstandigheden is de produktieverhoging slechts mogelijk indien: *«a) de produktiviteit van de produktiefactoren verhoogt zonder wijziging van hun omvang in de produktie, en b) door vermindering van de prijs van de andere produktiefactoren (grond, arbeid) en van de importgoederen.»*

Maar die laatste ingreep vermindert de konsumptie ook, wat voor Palasthy even onaanvaardbaar is als de werkloosheid, en bovendien tot sociale spanningen zou leiden die *«nefast zouden kunnen zijn, niet alleen voor de*

² Tamas Palasthy in samenwerking met A.F. Roget, «Niveau d'emploi et aménagement du temps», Etude 77/16, Europese Gemeenschap. Palasthy heeft daarnaast zijn plan toegelicht in vele interviews in kranten en tijdschriften, meestal echter op partiële wijze. Doorgaans hebben we daar niet expliciet naar verwezen.

toekomstige vorming van produktieve kapitalen, maar ook voor de politieke samenhang van de gemeenschap zelf.»

Vanuit deze vaststellingen en krachtlijnen besluit Palasthy dat er slechts een beperkte keuze is: ofwel werkloosheid en/of vermindering van de lonen, ofwel een alternatief ontwikkelen waarbij de werkloosheid opgeslorpt wordt, nieuwe investeringen tot stand komen, en de produktiviteit toeneemt.

Dat alternatief bestaat, aldus Palasthy, namelijk door een «verhoging van de produktietijd van de private en openbare produktieve infrastructuur aan de ene kant, en door het sociaal leven te reorganiseren, door het aan de nieuwe produktieduur aan te passen.»

Opdat deze reorganisatie sociaal aanvaardbaar zou zijn moet de «verlenging van de produktieduur gepaard gaan met een vermindering van de dagelijkse arbeidsduur, wat de sociale produktiviteit zal opdrijven door het uit-schakelen van overdrukte.»

Op summiere wijze analyseert Palasthy dan de voornaamste determinanten van dit schema, de potentiële vraag die zowel in de breedte als in de diepte toeneemt, de ongelijke spreiding van de produktiefactoren grond, arbeid en kapitaal over de wereld, het probleem van de optimale lokalisatie van de produktie die funktie is van de winstmaximalisatie (de produktiekosten), maar ook van de produktietechnieken, de distributie en de risico's, en de toenemende interpenetratie van de markten door de toename van de communicatiemogelijkheden en de daling van de transportkosten. Die interpenetratie is kwasi-volledig voor de financiële kapitalen, afgeremd door transportkosten en institutionele drempels waar het de reële kapitalen betreft, en minst soepel voor de arbeidsmarkt.

Die kwasi-volledige interpenetratie van de financiële markten, gekoppeld aan een reeds aanwezige schaarste aan reële (fysieke) kapitalen, ligt mee aan de basis van de huidige economische moeilijkheden. In het westen is namelijk nog kapitaal voorhanden, waarvoor een reële externe vraag bestaat vanuit de ontwikkelingslanden en het oosten. Bovendien vergt ook de financiering van de overheidstekorten een deel van deze kapitalen, «*zodat de intrestvoeten gestadig stijgen niettegenstaande de schepping <ex nihilo> van nationale en internationale betaalmiddelen. Deze hausse vermindert niet alleen de rentabiliteit van de investeringsprojekten maar ook van de lopende produktie, (...) vandaar omvangrijke werkloosheid (...).*»

«Volledige werkgelegenheid behouden door openbare werken, financiering van de werkloosheid en stimulering van de konsumptie door inkomensherverdeling, kan de situatie van de westerse landen slechts verergeren, (...) omdat deze maatregelen de reeds bestaande schaarste aan kapitaal nog versterken.» (idem)

Verhoogde produktietijd bij vermindering van de arbeidsduur

Palasthy verwerpt de traditionele oplossingen voor de crisis. Vermindering van de inkomens door werkloosheid en/of koopkrachtafoming noemt hij sociaal onaanvaardbaar.

Verhoging van de produktie zonder sociale reorganisatie vereist nieuw vast kapitaal, en leidt dus tot een nieuwe stijging van de intrestvoeten en van de werkloosheid.

Een ander type van oplossing is dus nodig, gebaseerd op:

- een toename van de jaarlijkse produktietijd zodat het bestaand reëel beter benut wordt;
- een vermindering van de individuele arbeidsduur met behoud van het dagloon, waaruit een aantal besparingen moeten kunnen resulteren;
- een toename van de rendabiliteit van het kapitaal door het uitschakelen van piekbezettingen, door vermindering van de fiskale en parafiskale druk per eenheid produkt (het volume van de sociale zekerheids- en overheidsuitgaven wijzigt niet).

Uiteraard heeft dit schema een aantal sociale en economische konsekventies, die trouwens cruciaal zijn in Palasthy's plan. De ontwikkeling daarvan is unilateraal: Palasthy beperkt zich tot de voor zijn visie gunstige elementen en maakt abstraktie van de eerder nadelige gevolgen.

De vermindering van de individuele arbeidsduur gepaard aan de invoering in alle sectoren van ploegenarbeid, kan een uiterst gunstige invloed hebben op de huidige weinig efficiënte benutting van de aktiemiddelen waarover de mensheid beschikt om haar behoeften te bevredigen. Het samenvallen in de tijd van arbeidsuren en aanbod van diensten heeft een sociale onderbenutting van diensten voor gevolg, naast een individueel oververbruik van andere aktiemiddelen.

Door de reorganisatie van het arbeidsschema, kan de simultaneïteit van activiteiten verminderd worden, waardoor tal van piekbezettingen verminderd worden (verkeer, elektriciteit, grootwarenhuizen, openbare diensten, enz.), zodat in de toekomst tal van investeringen en uitgaven vermeden kunnen worden en voor andere – nuttiger – doelstellingen kunnen aangewend.

De grotere afwisseling arbeid-vrije tijd en het niet-samenvallen daarvan bij de individuen, maakt het mogelijk meer gebruik te maken van diensten en de substitutie van diensten door materiële goederen te verminderen, zodat de produktiviteit van de dienstensektor toeneemt, de investeringen daarin beter benut worden, en een aantal besparingen van materiële goederen mogelijk zijn.

De vermindering van de individuele of konventionele arbeidsduur vermindert bovendien de druk op die individuen om een bepaald arbeidsschema te verkiezen en schept een grotere bereidheid tot mobiliteit in het arbeidspatroon, wat een voorwaarde is voor de twee voorgaande punten.

Om die gunstige effecten te bereiken, moet de vermindering van de arbeidsduur substantieel zijn. Daarom pleit Palasthy voor een konventionele dagelijkse arbeidsduur van 6 uur in een 2 of 3-ploegen-per-dag-stelsel, of zelfs in volkontinu (naargelang de sektor). Pas dan is het mogelijk om de sociale kost van de nieuwe sociale organisatie te kompenseren, zodat het algemeen welvaartsniveau van de bevolking minstens behouden blijft.

Een overgang naar de 6-urendag zal zelfs de welvaart doen toenemen, omdat zich voordelen zullen voordoen op twee terreinen:

«a) de verhoging van de sociale produktiviteit waardoor aktiemiddelen vrijkomen, gezien de vermindering van de simultaneïteit in de individuele activiteiten en de toename van de afwisselingsgraad; b) de verbreding van de individuele aktiemogelijkheden dank zij de toename van de aktiemiddelen.»

Op korte termijn zijn er derhalve een reeks konkrete voordelen te verwachten:

- toename van de konsumptie, vooral van diensten (scholing, sport, cultuur, ontspanning,...) gekoppeld aan een hogere gebruiksgraad van de infrastructuur en een intensifiëring van het familiaal en sociaal leven;
- grotere tewerkstelling, wat meer fiskale ontvangsten oplevert en minder uitgaven verbonden aan werkloosheid (vergoedingen, subsidies, konjunkturpolitiek);
- vermindering van de investeringsbehoeften in allerlei infrastructuur (verkeer, communicatie, nutsvoorzieningen, distributiesektor, openbare diensten...);
- herstel van het optimum van de bedrijven door de verhoogde produktie en produktiviteit zonder bijkomende investeringen.

Onevenwichten ten gevolge van de gestegen loonlast van de bedrijven kunnen, aldus Palasthy, in afwachting van het herstel van het evenwicht door de langere termijneffekten, opgevangen worden door een kompensatiefonds, gefinancierd door de toename van de overheidsinkomsten.

Op langere termijn ziet Palasthy bovendien nog supplementaire voordelen, zoals de mogelijkheid om de beroepsloopbaan te verlengen, en de uitgaven voor pensioenen te verminderen; de waarschijnlijke vermindering van de sociale prestaties door een harmonischer sociaal en familiaal leven; het vermijden van investeringen in jobsverrijking; de toename van de produktiviteit door betere bij- en herscholingsmogelijkheden; de toename van de ontvangsten en van de kliënteel van de sociale sektor (welzijnswerk), zodat minder subsidies nodig zijn; enz.

Zoals we verder zullen zien, een ganse reeks van soms reële, soms bedenkelijke voordelen, onderscheid dat echter in grote mate afhankelijk is van individuele voorkeuren en vooroordelen.

Aangezien we ons hoofdzakelijk om de economische kant van Palasthy's plan bekommeren, willen we vooral aandacht besteden aan die kant van zijn argumentatie.

Weerslag op kostprijzen en rentabiliteit

Grote bekommernis van het huidige patronaat is de beheersing van de kosten, en vooral van de loonkost. De meeste critici van Palasthy hebben hun inspanningen gericht op dit punt, met het doel aan te tonen dat het plan katastrofaal zou zijn voor het bedrijfsleven.

Palasthy ontwijkt het probleem niet, maar blijft vaag, en de geloofwaardigheid van zijn voorstellen is daar niet mee gediend. Overschakeling van

een 8 naar een 6-urendag, zou de uurloonkost met 33 % doen toenemen, wat de kostprijzen uiteraard de hoogte in zou jagen.

Dat is niet nodig, aldus Palasthy. Ten eerste omdat een aantal automatische effecten een kostendalend effect zullen hebben, en ten tweede omdat ook maatregelen genomen kunnen worden die kostenverlagend zijn. Onder de automatische effecten kunnen we de intensievere benutting van de kapitaalgoederen, en de toename van de menselijke produktiviteit rangschikken. Wellicht ook de verwachte toename van de vraag in de dienstensektor.

Gewilde maatregelen zijn de oprichting van een kompensatiefonds, de afschaffing van de vennootschapsbelasting, de heroriëntatie van de produktie en de versnelling van rationalisatie-investeringen.

Indien de dagelijkse produktietijd met 50 % of meer kan opgedreven worden, kan de kost van de produktiemiddelen over een grotere produktie uitgesmeerd worden, wat op de kostprijzen een gunstige invloed uitoefent. Bovendien is het daarbij niet noodzakelijk de personeelsbezetting eveneens met 50 % te verhogen, zodat de globale loonkost niet evenredig zal stijgen.

Dat laatste is niet alleen het gevolg van het feit dat het niet noodzakelijk zal zijn alle functies in een bedrijf over de twee ploegen uit te smeren, maar ook van de toename van de menselijke produktiviteit, die het gevolg zal zijn van het afschaffen van de laatste 2 – minst produktieve – werkuren, en van de daling van het absentisme om sociale redenen.

Die effecten worden – samen met de afschaffing van de vennootschapsbelasting – door Palasthy ook cijfermatig benaderd, benadering die een zeer uiteenlopende evolutie van de kostprijs te zien geeft naargelang de aard van het bedrijf (relatie vast kapitaal/loonmassa, relatie intermediaire goederen en diensten/loonmassa, enz.), bij een toename van de menselijke produktiviteit met 2 %. Voor individuele ondernemers wellicht interessant, maar meer kunnen we er niet uit leren dan dat de evolutie van de kostprijs te situeren is tussen een toename met een kleine 30 % en een afname met 5 à 6 %.

Daar waar het mechanisch effect positief zou zijn, blijven nog de andere kostenverlagende effecten.

In de eerste plaats een sterk stijgende vraag in de dienstensektor waardoor de produktiviteit in die sektoren gevoelig sterker zou toenemen dan de geciteerde 2 %.

Daarnaast de noodzaak om een aantal produktieprocessen te rationaliseren, wat een grotere vraag naar investeringsgoederen meebrengt en dus een grotere produktiviteit in de sektor van de uitrustingsgoederen. Die trend zou nog versterkt kunnen worden door het feit dat de finale konsumptie zich meer op diensten dan op goederen gaat richten, wat produktiemiddelen vrijmaakt om nog meer investeringsgoederen te produceren

die dan vooral op de nieuwe markten gericht zijn – de ontwikkelingslanden.

Het is trouwens ook in de optiek van het stimuleren van deze basissectoren dat Palasthy de afschaffing van de vennootschapsbelasting bepleit. Het werkt kostenverlagend, en het maakt de opheffing van de afschrijvingsreglementen mogelijk.³ Afschrijven à la carte, moet toelaten de rationaliseringsinvesteringen te versnellen, de technologische vooruitgang dichter te volgen en de risikofactor bij nieuwe projecten te verkleinen (terugwinnen van het geïnvesteerd kapitaal in een kortere tijdspanne).

Uiteraard ziet Palasthy dat dergelijke reorganisatie tot plaatselijke en tijdelijke onevenwichten kan leiden. De vorming van een compensatiefonds moet dit verhelpen. Gevoed door de opbrengst van de vermindering van de werkloosheid en andere besparingen die het gevolg zouden zijn van de invoering van het 6-urenploegenstelsel, moet het toelaten de kostenstijging in een aantal bedrijven tijdelijk te compenseren, tot een nieuw evenwicht bereikt is.

Uiteindelijk gelooft Palasthy dat een voorzichtige en geplande aanpak inderdaad tot een opslorping van de werkloosheid kan leiden, een antwoord kan bieden op de crisisproblemen, en tegelijkertijd de kwaliteit van het leven – vooral voor de arbeiders – gevoelig kan verbeteren.

3. De Palasthy-metodiek

Een eerste probleem dat zich stelt bij Palasthy is een gebrek aan duidelijkheid over het statuut van zijn analyse. Hij vertrekt niet van een analyse van de oorzaken van de crisis. Hij gebruikt het begrip nauwelijks.

Uit de citaten die we aan het begin van paragraaf 2 aanhaalden kunnen we proberen Palasthy's krisistheorie te distilleren. Het is onjuist om te beweren dat alles draait om «kapitaalschaarste».⁴ Palasthy stelt zijn objectief verder dan de crisis. Hij ziet de groeiende kloof tussen de potentiële vraag op wereldvlak – die toeneemt door een groeiende wereldbevolking en de uitbreiding van de kennis in de breedte en de diepte. Die kloof is voor hem een tijdbom die opgeruimd moet worden om katastrofes te vermijden. Het overbruggen van die kloof zal dan automatisch ook de westerse problemen oplossen want «de overproductie in het westen is slechts lokaal en (...) het logisch gevolg van de onderproductie op wereldvlak». Die benadering kunnen we in grote mate bijtreden, en ze verraadt een humanistische economische benadering bij Palasthy.

3 Palasthy vergeet dat niet alleen de fiskus geïnteresseerd is in een reglementering van de afschrijvingen. Vrij afschrijven betekent de winst vrij bepalen, wat de weg opent voor allerlei manipulatie.

4 Verschillende Palasthy-kritici beweren dat Palasthy de kapitaalschaarste als voornaamste oorzaak van de crisis ziet, o.a. J. Verschooten «Palasthy: België's hoop in bange dagen», De Nieuwe Maand januari 1982.

Maar daarmee zijn we niet uit de problemen. De redenen waarom de kloof blijft groeien worden door Palasthy herleid tot twee basisoorzaken: kapitaalschaarste aan de ene kant, en de sociale organisatie aan de andere kant.

Kapitaalschaarste wordt daarbij gedefinieerd als een economisch-technisch probleem, dat opgelost kan worden door een toename van de productie zodat kapitaal vrijkomt voor productieve doeleinden, en – veronderstellen we – bij voorkeur naar de niet-geïndustrialiseerde landen gedraineerd wordt. Nergens in Palasthy's analyse wordt daarbij het probleem betrokken van de controle over die kapitalen. Ze blijven «abstract», zijn schijnbaar onbepaald mobiel... en vertonen helemaal niet de kenmerken die Marx nu ruim 100 jaar geleden analyseerde, namelijk dat de bestaansreden van die kapitalen accumulatie is. Palasthy gaat hier duidelijk het probleem van de funktionering binnen een productiewijze uit de weg.

Wie hoopt dat het antwoord op die opwerping in de tweede basisoorzaak naar voor zal komen, komt bedrogen uit. «De onaangepastheid van de sociale instituties met betrekking tot de nieuwe sociaal-economische situatie geschapen door de groei van de potentiële vraag», tweede oorzaak van de problemen, wordt vrij snel herleid tot een marginaal – alhoewel daarom niet onbelangrijk – aspect van die sociale organisatie: de arbeidsduur en de arbeidstijden. Nergens vinden we een verwijzing naar staatsvormen, productiewijzen, hiërarchische verhoudingen... De mens van Palasthy is niet vervreemd doorheen arbeid, afwezigheid van beslissingsmacht of wat dan ook, maar door zijn of haar dag-, week- en jaarindeling. We beweren niet dat Palasthy geen weet heeft van andere menselijke of maatschappelijke problemen, maar in zijn voorstellen wordt daarmee geen rekening gehouden. De reorganisatie van de arbeid lijkt voor hem de sleutel tot alle problemen, waardoor hij ook dat tot een economisch-technisch probleem herleidt.

Een dergelijke methode maakt abstraktie van de maatschappelijke krachten die mee de funktionering van de economie bepalen. Zelfs al weigert men een klasse-analyse te maken, zelfs al stelt men dat andere tegenstellingen gegroeid zijn in het moderne kapitalisme, dan nog is het abstraktie maken van de sociale formaties en van de krachtsverhoudingen daartussen, een onvergeeflijke zwakte wanneer men een theorie voorop-schuift «die het aanzien van de wereld zou kunnen of moeten veranderen».⁵

In feite is dat de meest fundamentele kritiek op Palasthy's voorstellen. Dat neemt echter niet weg dat we kunnen nagaan of die voorstellen geen bruikbare elementen bevatten voor de arbeidersbeweging.

⁵ Daarom stellen Palasthy en zijn medewerkers een «sociaal pakt» voor dat een algemene konsensus zou vastleggen over de klassentegenstellingen heen.

4. Kapitaalschaarste?

Volgens Palasthy is een van de belangrijkste doelstellingen van zijn plan het doorbreken van de kapitaalschaarste, die aan de basis van de economische problemen zou liggen. Zetten we daarbij het probleem van de controle over de kapitalen terzijde, dan stelt zich de vraag of hij het met die stelling bij het rechte eind heeft.

In absolute zin, als een volkomen abstraktie dus, lijkt kapitaalschaarste me een konstante in een zich ontwikkelende maatschappij. Kapitaalovervloed zou het mogelijk maken om de produktie vrijwel ongelimiteerd te verhogen, en daardoor zowel meer konsumptiegoederen als kapitaalgoederen voort te brengen dan nodig om aan de eveneens – ongelimiteerd – groeiende potentiële vraag te beantwoorden. Maar een dergelijke utopie heeft weinig uitstaans met onze problemen vandaag. Een maatschappelijk systeem dat economische groei nastreeft heeft ipso facto te maken met kapitaalschaarste: aangezien het zich op bredere schaal wil reproduceren, moet het een keuze maken tussen aanwending van nieuwe produktie voor consumptie of voor investeringen, met, in het huidig stadium van de ontwikkeling van het kapitalisme, de bijkomende keuze of de consumptie individueel of kollektief georganiseerd wordt. In die zin is kapitaalschaarste irrelevant.

Kapitaalschaarste wordt pas belangrijk wanneer het voorhanden zijnde kapitaal in bepaalde historische omstandigheden, niet meer volstaat om de gewenste groei te realiseren, wanneer om al dan niet beheersbare redenen, de consumptie een zodanig groot aandeel van de produktie opsloopt, dat het onmogelijk wordt het produktie-apparaat te laten groeien.

De vraag is of dat in de huidige omstandigheden het geval is.

Op het eerste gezicht wijzen de hoge intrestvoeten inderdaad in de richting van afwezigheid van het nodige kapitaal om uitbreidingsinvesteringen uit te voeren.

Vanuit neo-liberale hoek wordt die hoge rentevoet niet toegeschreven aan kapitaalschaarste, maar aan het afromen van de kapitaalmarkt door de overheid, omdat zij de jongste 10 à 15 jaar een steeds groter deficit in de lopende uitgaven met leningen financiert, daar waar leningen in principe slechts voor overheidsinvesteringen mogen aangegaan.⁶ Er zou dus geen schaarste aan kapitaal zijn, maar een ondoelmatige besteding van het aanwezige kapitaal, door het gebruik ervan voor overheidsconsumptie en herverdeling.

⁶ Dat deficit wordt door de neoliberale theoretici verketterd. De burgerij lijkt meer en meer verdeeld: belangrijke patroonsorganisaties eisten van Reagan meer stimulerende uitgaven terwijl de grootdistributie in Nederland zich openlijk tegen verdere bezuinigingen keerde. (oktober 1982).

Voor Palasthy is dat geen kontradiktie. De rol van de overheid is een reële rol, en die heeft de jongste jaren een politiek gevoerd waarbij openbare bestedingen niet meer uit onaangewende middelen gefinancierd werden, maar meer en meer uit kapitaal dat ook andere bestemmingen had kunnen hebben. Dat heeft tot schaarste geleid.⁷

Beide stellingen gaan voorbij aan een diepgaand onderzoek van de oorzaken van de toestand op de kapitaalmarkt, en vertrekken in feite van de veronderstelling dat de kapitalisten op dit ogenblik met alle mogelijke middelen kapitaal zoeken om produktieve investeringen uit te voeren.

In zijn bespreking van de lange golven in het kapitalisme, stelt Ernest Mandel dat een golf à la baisse in de Kondratieff-cyclus, niet gekenmerkt wordt door schaarste aan kapitaal, maar juist door het tegengestelde: door het investeringsritme af te remmen, creëert de burgerij een reservefonds aan kapitaal, dat moet dienen om op langere termijn de produktiemiddelen te reproduceren op een technologisch gevoelig hoger niveau; met andere woorden, om in plaats van aan partiële reproductie te doen zoals in een opgaande fase het geval is (herstellingen, verbeteringen, vergroting van de bestaande produktiemiddelen), de volledige vervanging van de produktiemiddelen door totaal nieuwe – fysisch, kwalitatief en technologisch – installaties, voor te bereiden. Pas wanneer dat reservefonds die revolutionering van het produktieproces mogelijk maakt, en het vervangingsproces op gang komt, is er een nieuw keerpunt in de lange golf en buigt de trend om in een trend à la hausse.⁸

Deze benadering wijst dus op een «overvloed» aan kapitaal in de huidige periode, overvloed die niet aangewend wordt door de kapitalisten omdat de winstverwachtingen nog onvoldoende zijn. Zij laat ook toe te veronderstellen dat die groeiende overvloed sinds het begin van de crisis de basis vormde om de overheidsfinanciën – en het deficit ervan – bijna ongeremd te laten groeien. Op die manier zou de overheid, die dat «overtollig» kapitaal opneemt via de geldmarkten, de bezitters ervan een inkomen verschaffen en op die manier de ontwaarding van die «reservekapitalen» vermijden. Met andere woorden: in de periodes van neergang van de economische activiteit, waarborgt de overheid door een tekort op de begroting, de waarde van de kapitalen, mits zij de kost daarvan vooral op de arbeidersklasse kan afwentelen. Pas naar het einde van de neergaande fase, zouden die kapitalen terug moeten vloeien naar de kapitalisten om een nieuwe groeiperiode op gang te brengen.⁹

Die verwerping van de kapitaalschaarste als een reële faktor vinden we

7 De Standaard, 19 januari 1982.

8 E. Mandel, «Het laatkapitalisme», Van Gennep, Amsterdam, p. 85 ev.

9 Bij mijn weten werd deze stelling door niemand op deze manier doorgetrokken. Ze verwoordt trouwens geen bewuste overheidspolitiek maar een feitelijke toestand die geïllustreerd wordt door bv. het verloop van de Belgische overheidsschuld uitgedrukt in % van het BNP: 1950: 73.5 %; 1965: 57.6 %; 1975: 39.9 %; 1980: 56,3 %; 1981: 73.3 %. Bron: Polekar.

ook terug bij de arbeidersbeweging, wanneer zij stelt dat kapitaalvlucht naar het buitenland aantoonde dat er geen sprake is van tekort aan middelen, en derhalve van de overheid eist dat deze dergelijke inerte kapitalen zou mobiliseren om – al dan niet in samenwerking met privé-kapitalisten – nieuwe investeringen op te zetten.¹⁰ De kapitaalvlucht is bovendien niet in tegenstelling met de hoger geschetste rol van de overheid, want ofwel worden de vluchtkapitalen door andere nationale overheden opgenomen, ofwel vloeien ze terug via leningen van de eigen overheid in het buitenland.¹¹

Er is nochtans ook een trend die de stelling van de kapitaalschaarste gedeeltelijk tegemoetkomt: het toenemend aandeel van de arbeidersklasse in het nationaal inkomen.¹² Dat betekent dat de verdeling van het inkomen over loontrekkenden en kapitalisten (zelfstandigen inbegrepen) ten nadele van de tweede groep is gewijzigd, wat bij een oppervlakkige benadering aanleiding zou kunnen geven tot de konklusie dat in elk geval het accumulatieproces vertraagd is, en dat daaruit kapitaalschaarste kan voortvloeien.

We willen die stelling niet a priori verwerpen, maar achten enkele kanttekeningen erbij noodzakelijk. In de mate waarin het kapitalisme geëvolueerd is van het familie- of eigenaarsbedrijf, gerund door de eigenaars of grote aandeelhouders, naar het professioneel management, bevat het loonaandeel een groeiend deel aan zeer hoge lonen die concreet gezien niet echt tot het arbeidersinkomen behoren.¹³ Ook de honorering van een reeks van topambtenaren in overheidsdienst, die uit aard van hun functie tot de burgerlijke klasse behoren, komt in de statistieken onder looninkomen terecht. Beide categorieën beschikken over inkomsten die hen toelaten de stap naar accumulatie te zetten, dikwijls via de omweg van grond- en vastgoedspekulatie.

Daarnaast is in de jongste decennia ongetwijfeld een tweede tendens gegroeid: de onzichtbare uitvoer van winst in het kader van de multinationale bedrijven. Met «onzichtbare uitvoer» bedoelen we de technieken van prijszetting waarbij grondstoffen aan hogere prijzen of eindprodukten aan lagere prijzen geleverd worden door, respectievelijk aan de buitenlandse moeder of dochter. In dergelijke gevallen wordt de toegevoegde waarde kunstmatig verminderd bij een ongewijzigde loonkost zodat die winst nooit in de statistieken terecht kan komen zoals dat wel het geval is met gerepatrieerde winsten of intresten op leningen.

10 De NBB berekende de zuivere kapitaalvlucht uit België voor de periode 75-81 op 278 miljard. Tijdschrift NBB 5/82.

11 Die kapitaalvlucht werd via de overheid gekompenseerd door buitenlandse leningen.

12 Tussen 1970 en 80 nam de loonkost toe van 60,7 tot 72 % van het nationaal inkomen. Het beschikbaar inkomen (nettolonen + sociale vergoedingen) ligt echter lager en nam ook minder snel toe: van 55,1 tot 65,4 %.

13 Zonder ons aan te sluiten bij de stellingen van P. Van Bellingen die meerwaarde beschouwt als de som van de individuele inkomsten die boven een plafond – een soort modaal inkomen – uitstijgen. PVB «Meerwaarde en inkomensherverdeling in België», SWU, Antwerpen, 1974.

De minste konklusie die we daaruit kunnen trekken is dat de opbouw van het statistisch materiaal waarover we beschikken, door de evolutie van de jongste jaren eerder aanleiding geeft tot een toenemende overschatting van het aandeel van de arbeidersklasse.

Maar uit die vaststellingen volgt ook dat, wanneer we een oordeel uitspreken over mogelijke kapitaalschaarste, rekening gehouden moet worden met het feit dat de basis voor kapitaalvorming ruimer is dan de som van de winsten van de ondernemingen. Een daling van de winstvoet, hoeft geen versmalling van de akkumulatiebasis voor gevolg te hebben, wanneer die daling een gevolg is van inkomensverschuiving, en de technieken aanwezig zijn om de verschoven inkomens te centraliseren tot kapitalen, bv. via het spaarwezen, of door de overheid.

Dat centralisatieproces tast echter de potentiële kapitaalvorming aan: recht op spaargelden, lonen en werkkosten van de overheidsambtenaren... Het kapitalisme heeft behoefte aan winst als basis voor de kapitaalvorming en ziet de omweg via kredietopname als een handikap. In het eerste geval zijn het de kapitalisten zelf die het proces bepalen. In het tweede geval zijn zij afhankelijk van de bereidheid van de rest van de bevolking om tijdelijk aan een deel van hun inkomen te verzaken.

We kunnen derhalve stellen dat indien het winstvolume een achteruitgang vertoont, en de economische groei een toename van de investeringen vereist, de bereidheid tot kapitaalvorming, én de mogelijkheid tot kapitaalvorming, afneemt, en er een situatie van historische schaarste kan optreden. Met historische schaarste bedoelen we hier het aanbod van kapitaal in relatie tot de historisch bepaalde behoeften (die functie is van de verwachte of gewenste groei). Wanneer we dat op eng nationaal terrein bekijken – in een geïndustrialiseerd land zoals België, dan kunnen we ons zeker een idee vormen van de behoeften aan kapitaal, en de evolutie van de bron van kapitaalvorming: de meerwaarde.

Tabel 1 geeft de evolutie van de bruto-binnenlandse kapitaalvorming, exclusief voorraadwijzigingen, met andere woorden het totaal van vervangings- en uitbreidingsinvesteringen over de periode 1970-80, en de financieringsmiddelen daarvoor: winstmassa of beter nog kapitaalinkomen en afschrijvingen.¹⁴ Daaruit blijkt een vrij konstante verhouding die niet in haar absolute grootte-orde moet geïnterpreteerd worden, maar uitsluitend met betrekking tot haar evolutie. De tweede helft van de jaren '70 geeft een duidelijke versmalling van de basis voor kapitaalvorming te zien in vergelijking met de behoeften, maar niet in een catastrofale omvang. We moeten echter voorzichtig zijn: de hier gebruikte waarden zijn geen onderling onafhankelijke grootheden gezien de berekeningswijze gebruikt door het NIS. Bovendien, en dat is het belangrijkste, worden de in-

¹⁴ Het kapitaalinkomen werd hier berekend als het verschil tussen het BBP (Brutobinnenlands produkt) en de loonkost. Het bevat dus ook de inkomens van zelfstandigen, vrije beroepen, e.d.

**Tabel 1. Kapitaalbehoeften en -bronnen in de periode 1970-80
(in prijzen van 1975) in miljoen BF**

(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)
	Investerings	Afschrijvingen	Kapitaalinkomen (*)	Verhouding tussen bronnen en behoeften (4) = (2) + (3)/(1)	Netto-investerin- gen (nieuwe) (5) = (1) - (2)
1970	448.460	174.932	746.545	2,05	273.534
1971	441.472	179.691	743.295	2,09	261.781
1972	453.773	189.776	765.757	2,11	263.997
1973	484.355	194.050	809.322	2,07	290.305
1974	520.320	216.763	849.614	2,05	303.557
1975	511.928	212.444	790.662	1,96	314.885
1976	527.329	214.602	831.102	1,98	312.727
1977	526.589	225.874	814.208	1,98	300.715
1978	538.322	231.952	838.505	1,99	306.370
1979	525.137	238.493	840.874	2,06	286.644
1980	554.586	234.082	832.513	1,92	320.504
gemiddelde groei					
70-74	3,98 %	5,19 %	3,50 %	—	3,17 %
74-80	0,94 %	1,95 %	0,25 %	—	0,16 %

(*) Berekend als het verschil tussen het BNP min afschrijvingen
(het konstant kapitaal) en looninkomen (het variabel kapitaal).

Bron: Gebaseerd op de nationale boekhouding, NIS, Statistisch
Tijdschrift

vesteringen meebepaald door de investeringsmogelijkheden, en die zijn na 1974 duidelijk stagnerend. In de periode 70-74 groeiden de afschrijvingen gemiddeld met 5,19 % per jaar, nadien met minder dan 2 %. In dezelfde periodes daalde het groeiritme van het kapitaalinkomen van 3,5 % naar 0,25 %.

Indien we rekening houden dat met een groeiritme van de investeringen met 4 % – zoals in 1970-74 – een groei van het bruto nationaal produkt van 5 % overeenstemt, dan zouden de investeringen in 1980 reeds 641,8 miljard hebben moeten bereiken. Tabel 2 geeft een beeld van de werkelijke investeringen sinds 1974 en de wenselijke om die groei van 5 % te bereiken. De achterstand daarvan loopt vrij snel op, en het kapitaalinkomen dat had moeten gerealiseerd worden – bij een verhouding afschrijvingen – investeringen van 0,407 zoals in de periode 70-74 en een bronnen-behoefteverhouding van 2,074 zoals in diezelfde periode –, dat kapitaalinkomen zou reeds meer dan 1.070 miljard hebben moeten bereiken. Bij een economische groei van 5 % zou dat niveau gemakkelijk gerealiseerd zijn. Het BNP zou dan in 1980 ruim 3.178 miljard geweest zijn (steeds in prijzen van 1975), wat een looninkomen mogelijk gemaakt had van 1.847,1 miljard in plaats van het huidige van 1.586 miljard.

Niets in de voorgaande berekeningen wijst op een reële toename van de kapitaalschaarste als akselerator voor de crisis, uitgezonderd de in tabel 1 berekende verhouding tussen bronnen en behoeften, die toch van een gemiddelde van 2,074 in 70-74 terugviel op 1,982. Die terugval bedraagt bijna 5 % en lijkt dus eerder een argument voor Palasthy en tegen de geciteerde theorie van Mandel.

We moeten echter rekening houden met het feit dat in België zowel de kapitaalvlucht als de «zwarte economie» de jongste jaren een uitzonderlijke bloei kenden.¹⁵

Een studie van de Kredietbank geeft inderdaad een andere kijk die Mandels theorie eerder ondersteunt.¹⁶Tussen 1953 en 1970 – een periode waarin we ongetwijfeld een forse economische groei kenden – steeg de spaarquote langzaamaan van zowat 8 % tot 17 % van de gezinsinkomens. Sindsdien blijft zij tussen 15 en 18 % schommelen, en medio '81 zat ze eerder bij het hoogste dan het laagste niveau met 17,5 %. De auteur van de studie konkludeert op een bepaald moment zelf dat «het gezinsparen zich in expansiefasen procyclisch gedraagt, terwijl het in recessieperiodes een neutrale tot anticyclische evolutie» vertoont.

Bovendien blijkt dat het spaargedrag – bij een vrij stabiele spaarquote – tussen 1970 en 1980 gevoelig gewijzigd is. De korte-termijnsparingsgedrag

15 Volgens een studie van José Mont zou de «zwarte» activiteit in 1980 reeds tot 15.2 % van de officiële activiteit opgelopen zijn, tegenover 11.1 % in 1966 en 12.3 % in 1974. (Krantenverlagen)

16 Weekberichten Kredietbank nr. 22, 28.5.82 «Gezinsparen in België»

Tabel 2. Investeringssterugval na 1974 (in prijzen van 1975)

(0)	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
	Werkelijke investerings	Noodzakelijke investerings bij 5 %-groei	Normale afschrijvingen	Noodzakelijk kapitaal- inkomen	BNP bij 5 %-groei	Potentieel looninkomen	Werkelijk looninkomen
1970-74(*)	469.677	469.677	191.042	783.068	2.151.119	1.177.009	1.072.692
1975	511.928	528.018	214.903	880.206	2.490.189	1.395.080	1.322.730
1976	527.329	549.033	223.456	915.238	2.614.699	1.476.005	1.408.881
1977	526.589	570.884	232.380	951.663	2.745.434	1.561.421	1.435.642
1978	538.322	593.606	241.598	989.541	2.882.705	1.651.566	1.483.912
1979	525.137	617.232	251.213	1.028.926	3.026.840	1.746.701	1.521.745
1980	554.586	641.797	261.053	1.070.034	3.178.182	1.847.095	1.586.063

(*) jaargemiddelden

die in 1973-75 zowat 60,8 % van het spaarvolume uitmaakten, daalden tot 30,5 % in 1979-81, terwijl de andere spaarvormen een belangrijke toename kenden.

Uiteraard geldt ook hier voorzichtigheid, aangezien de hier gebruikte spaarquote uitgedrukt is in een percentage van het beschikbaar inkomen... waarvan de groei in de crisisjaren ongetwijfeld vertraagd is. De toename van de spaarquote wijst trouwens ook op een realiteit die onmogelijk omzeild kan worden: de toename van de lonen in de jaren '60 en '70 heeft ongetwijfeld tot een herverdeling van de meerwaarde geleid, en er is een bevoorrechte laag van «arbeiders» gegroeid – hoger kader, topambtenaren e.d. – die een inkomen verwerven dat hun «arbeidswaarde» onmiskenbaar overtreft. Vraag is waar de grens zich bevindt en welke omvang dit verschijnsel aanneemt, of meer nog: of dat ook niet het geval is voor een groot aantal «gewone» arbeiders.¹⁷

Onder het kapitalisme is het derhalve duidelijk dat kapitaalschaarste in relatieve zin – in verhouding tot de historische mogelijkheden – toeneemt of afneemt afhankelijk van de mate waarin volgende bewegingen zich zullen voordoen:

- verschuiving van meerwaarde naar de arbeidersklasse door een volgehouden klassenstrijd, wat leidt tot een uitbreiding van het centralisatie-apparaat – de banksector – van de spaargelden en derhalve tot toenemende financieringskosten;
- opereren van kapitaalopnemers op de kapitaalmarkt in functie van andere dan investeringsprojecten – wat zich bijvoorbeeld voordoet wanneer de overheid een groot deel van de lopende uitgaven met leningen gaat financieren;
- de winstverwachtingen van de ondernemers en daarmee verbonden hun bereidheid tot investeren, beide op hun beurt verbonden met de groeimogelijkheden van de wereldmarkt.

In de huidige periode is het onmiskenbaar dat het eerste fenomeen zich heeft voorgedaan, en de inleveringsinitiatieven van de regeringen hebben dat nog niet fundamenteel omgekeerd.¹⁸

Bovendien heeft de evolutie van de wereldkonjunctuur zowat in alle metropolen het tweede fenomeen sterk gestimuleerd, waardoor de rentevoeten fel de hoogte werden ingeduwd.

In die zin waren derhalve twee bewegingen aanwezig die tot een toename van de kapitaalschaarste leidden, versterkt door de trend om de fiskale en parafiskale lasten te verhogen wat de spaarquote drukte of stabiliseerde.

De derde beweging had echter een omgekeerd effect: de vertraagde groei

17 We behandelden dit reeds in M. Van Ryssen «Strijd om een Put» p. 38-50.

18 Wat niet betekent dat we geloven dat de regeringen succes zouden boeken in hun strijd tegen de crisis indien ze dat wél zouden realiseren.

van de markten door saturatie, en de verenging van de winstverwachtingen zowel daardoor als door de eerste beweging, verminderden de «normale» vraag naar kapitaal, wat een afname van de schaarste meebrengt, maar op een weinig bevredigende wijze vermits ze met de afremming van de investeringen verbonden is.

In de mate waarin die drie bewegingen zich voordeden in de periode vóór de grote ommekeer zelf, kan aangenomen worden dat Palasthy het tot op zekere hoogte bij het rechte eind heeft om kapitaalschaarste niet als een zuiver endogene faktor te beschouwen. Maar de bewegingen zelf verklaren veel meer dan de kapitaalschaarste. Dat neemt echter niet weg dat het afzakken van de schaarste door een hogere benuttingsgraad van het bestaande en aangeboden kapitaal, voor het kapitalisme gunstig is. In de eerste plaats omdat het de opwaartse druk op de rentevoeten zal verzwakken, wat opnieuw tot positieve hefboomeffecten kan leiden.¹⁹ Daarnaast omdat de drempel om tot nieuwe investeringen over te gaan verlaagd wordt, en uiteindelijk omdat een daling van de rente de overheidsbudgetten kan verlichten.

Voor wie – als Palasthy – geen echt kritische houding inneemt tegen dat kapitalisme, moet de afzwakking van de kapitaalschaarste een interessante werkhypothese zijn. Van neo-liberale zijde wordt die idee trouwens niet verworpen. Alleen de middelen om dat te realiseren verschillen, vermits daar twee krachtlijnen vooropgesteld worden: «terugheveling» van meerwaarde van de arbeidersklasse naar de kapitalisten, en «sanering» van de overheidsuitgaven om de vraag op de kapitaalmarkt af te zwakken. Dat alles onderstreept het technisch karakter van Palasthy's voorstellen. Hij velt geen moreel oordeel over de ontwikkelingsmechanismen, wat op het eerste gezicht een zekere wetenschappelijkheid inhoudt, maar in feite burgerlijk-technocratisch is.

5. Effecten van het plan

De ideologische onduidelijkheid en de onzekerheid met betrekking tot Palasthy's visie op de crisis; de even grote onduidelijkheid omtrent de rol van de kapitaalschaarste in Palasthy's economisch model, sporen aan tot voorzichtigheid.

Sinds het verschijnen van de uitvoerig geciteerde nota, heeft Palasthy vrijwel uitsluitend mondelinge aanvullingen gegeven. Uit die standpunten komen volgende 5 belangrijke doelstellingen naar voor:

- door de vermindering van de arbeidsduur zou de werkloosheid volledig opgeslorpt kunnen worden;
- door de hogere benuttingsgraad van het kapitaal en de neveneffecten van het plan, zou de kost van het eerste effect (geheel of gedeeltelijk?) geneutraliseerd worden en kan de rentabiliteit van het kapitaal verbeteren;

¹⁹ Een situatie waarbij de geleende middelen een hoger rendement opleveren in het bedrijf dan hun kostprijs.

- het verdwijnen van de werkloosheid en de vernieuwde sociale organisatie zouden het begrotingstekort doen verdwijnen;
- de spanningen op de kapitaalmarkt zouden afzwakken zodat ook de rentevoeten kunnen dalen, wat effect 2 en 3 nog ondersteunt; de betalingsbalans zou een gunstige evolutie kennen omdat de wijzigingen in het consumptiegedrag – meer gericht op diensten van binnenlandse oorsprong – de import zouden vertragen.

Voeg daaraan de volgende gevoelige verbetering van de kwaliteit van het leven toe en we hebben de belangrijkste effecten op een rijtje.

Vraag is nu of deze effecten zich zullen voordoen.

6. Tewerkstelling, loonkost, arbeidsduur en rentabiliteit

Kruciaal in de voorgaande doelstellingen voor het plan is uiteraard de verhouding tussen tewerkstelling, loonkost, arbeidsduur en rentabiliteit, in elk geval wanneer men uitgaat van de mogelijkheid om het plan in de kapitalistische produktieverhoudingen in te schuiven.

In de tabellen 3 tot 6 hebben we de belangrijkste informatie samengebracht die we nodig hebben bij het onderzoek van die relatie.

De konkrete formule die Palasthy vandaag voorstaat is de invoering van een veralgemeend tweeploegenstelsel van 2×6 uur per dag gedurende 365 dagen per jaar. Daardoor zou de produktietijd van de nog niet in ploegenstelsel werkende bedrijven toenemen van 1830 tot 4380 uur per jaar. Aangezien voor elke werkpost drie arbeiders voorzien worden, waarvan twee elke gedurende zes uur werken en de derde rust, zal elke werknemer 1460 uur per jaar werken in plaats van de huidige 1830 uur. De individuele arbeidsduur zal dus met een kleine 20 % verminderen.

De weerslag van die wijzigingen op de tewerkstelling en de produktie kan volgens Palasthy mathematisch bepaald worden.²⁰ Hij gaat daarbij uit van volgende formule:

$$E = K \cdot a \cdot \frac{PD}{AD}$$

Daarin stelt E de tewerkstelling voor (het aantal tewerkgestelden gedurende 1 jaar);

K het aantal kapitaaleenheden verbruikt in de produktie van 1 jaar;

a de arbeidsinput, of de verhouding tussen A en Q, het aantal tewerkgestelden per kapitaaleenheid (A) en het aantal geproduceerde eenheden per arbeidsduur (Q);

PD de jaarlijkse produktieduur, en

AD de jaarlijkse arbeidsduur per tewerkgestelde.

Vullen we die formule in voor de huidige situatie (1980), waarbij produktieduur (PD) en arbeidsduur (AD), abstraktie gemaakt van de reeds in ploegen werkende bedrijven, gelijk zijn en op ongeveer 1830 uur geraamd kunnen worden; waarin de afschrijvingen 305,8 miljard BF bedroegen, en de tewerkstelling afgerond 3 miljoen, dan kunnen we de huidige waarde van de arbeidsinput a bepalen:

$$a = E \cdot \frac{AD}{K} \cdot \frac{PD}{Q} \text{ of } a = 3 \cdot 10^6 \cdot \frac{1830}{305,8} \cdot 10^9 \cdot \frac{1830}{1830} = 9 \cdot 10^{10}$$

Als we veronderstellen dat het aantal geproduceerde eenheden per uur (Q) één is, dan betekent dit dat per verbruikt miljard aan kapitaal, 9810 personen tewerkgesteld zijn.

²⁰ T.P. «Aménagement...», op. cit. p. 57-60.

Tabel 3. Raming van de nettoloonmassa voor 1980 (in werkelijke prijzen) (Privésector + ambtenaren)

	miljoen BF
1. Brutolonen	1.500.989
2a. Sociale bijdragen werknemers	129.367
2b. Gemiddelde sociale aanlagvoet	<u>8,62 %</u>
3. Belastbare lonen (1 – 2a)	1.371.622
4a. Belastingmassa	382.819
4b. Toegepaste belastingvoet (*)	<u>27,91 %</u>
5. Netto-inkomen arbeidersklasse (3 – 4a)	988.803
6. Sociale bijdragen werkgevers (**)	<u>668.095</u>
7. Totale loonkost (1 + 6)	2.014.000

Bronnen: Nationale Rekeningen NIS; Jaarverslagen RSZ
 (*) uitgaande van de algemeen gemiddelde aanslagvoet
 (**) inclusief pensioenen uitbetaald door de overheid

Tabel 4. Samenstelling van het BNP voor 1980 (in werkelijke prijzen)

	miljoen BF
1. Bruto binnenlands produkt (tegen faktorkosten)	3.121.061
2. Bruto nationaal produkt	3.464.902
3. Verdeling over de produktiefactoren:	
a) Loonkost	2.071.716
b) Inkomen uit zelfstandige arbeid	396.254
c) Inkomen uit vermogen (vóór belasting)	519.271
d) Inkomen uit vermogen (overheid)	– 190.238
e) Afschrijvingen	<u>305.758</u>
4. Bruto Nationaal inkomen tegen faktorkosten	3.102.761
5. Besteding van het Nationaal Produkt	
a) Private consumptie	2.228.861
b) Overheidsconsumptie	646.683
c) Investerings – ondernemingen	502.555
d) – woongebouwen	226.247
e) Uitvoer goederen en diensten	2.079.900
f) Invoer goederen en diensten	2.208.600

Bron: Nationale Rekeningen, NIS

Tabel 5. Aktieve bevolking in 1980

Volgens RSZ-statistieken (30.06.1980)	2.988.585
waarvan in openbaar ambt	871.575
in privé-sektor	2.122.256

Volgens Eurostat-statistieken:	
werknemers	3.139.000
anderen	623.000
totaal	3.762.000
werklozen	399.000
aktieve bevolking totaal	4.161.000

Bron: RSZ-jaarverslag 1980, Eurostat

Tabel 6. Makro-ekonomische grootheden berekend op basis van 8.000 grote bedrijven (1977) in miljoen BF

	1977	1980	
		nationale rekeningen en extra-polaties (*)	
		nationale rekeningen en extra-polaties (*)	
1 Toegevoegde waarde	821,4	2560,8	3102,8
2 a Personeelskost	591,5	1656	2071,7
b Aandeel in T.W.	72,01 %	64,67 %	66,77 %
3 a Afschrijvingen	124,9	260,5	305,8
b Aandeel in T.W.	15,2 %	10,17 %	9,86 %
4 a Materiële vaste activa	826,8	1724,5 (*)	2206 (*)
b Gemiddelde levensduur	6,62	6,62 (*)	7,2 (*)
5 a Voorraden	561,6		1557,5 (*)
b Rotaties per jaar	5,67		5,67 (*)
6 a Omzet	3298,3		10314,6 (*)
b Verhoud. omzet/T.W.	4,02		
7 Intermediair verbruik	2476,9		7211,8 (*)
8 Produktiekostprijs	3193,3		9589,3 (*)
9 a Kapitaalinkomen	105		725,3
b Ekonom. rentabiliteit	12,8 %		23,4 %

Bron: Kredietbank en eigen berekeningen

Om de werkloosheid uit te bannen moet de tewerkstelling toenemen tot 3,6 miljoen. Bij gelijkblijvende produktiviteit blijft $Q = 1$ en blijft a konstant. De produktieduur wordt 4.380 uur en de arbeidsduur daalt tot 1.460 uur. Onder dergelijke Palasthy-omstandigheden zou het verbruik van kapitaal moeten dalen tot:

$$K = E \cdot AD/a \cdot PD \text{ of } K = 3 \cdot 600 \cdot 10^3 \cdot 1460/9 \cdot 810 \cdot 10^{-6} \cdot 4380 = 122 \text{ miljard BF.}$$

Dat is nauwelijks 40 % van het vroegere kapitaalverbruik, wat betekent dat zowat 60 % van de bestaande kapitaalvoorraad geschrapt moet worden. Mocht die schrapping niet plaatsvinden dan zou het Palasthyplan elke bestaande werkpost door 3 in plaats van 1 werknemer laten bezetten, zodat de tewerkstelling zou verdrievoudigen en de produktie met 140 % zou toenemen. De noodzakelijke schrapping van kapitaal zou uiteraard lager zijn indien de produktiviteit onder Palasthy-voorwaarden zou toenemen, maar niet op significante wijze. Veronderstellen we dat er een produktiviteitsstijging van liefst 10 % zou optreden, dan wordt $Q = 1,1$, de arbeidsinput daalt dan tot 8.918 en het verbruik van kapitaal wordt dan 134 miljard, of 44 % van het in 1980 werkelijk verbruikt kapitaal.

Palasthy's eigen formule leidt dus tot een massale schrapping van kapitaalgoederen, die onwaarschijnlijke afmetingen zou moeten aannemen. We zullen verder in onze analyse meerdere keren op dit probleem stoten.

Een deel van de verklaring ligt in de door Palasthy gebruikte formule. Daarin wordt kapitaal als een homogene faktor beschouwd, terwijl er in de praktijk een enorm verschil is tussen het verbruik van uiterst duurzame produktiemiddelen (gronden, gebouwen, vaartuigen, grote geïntegreerde produktie-eenheden...) en «eenvoudige» produktiemiddelen (machines, meubilair, voertuigen...). Daarnaast verschilt het verbruik en de structuur van de kapitaalgoederen zeer sterk van sektor tot sektor, zodat de weerslag van een produktietijdverlenging grondig kan verschillen van de resultaten die Palasthy's formule geeft.

Ten derde legt de formule de band tussen de tewerkstelling en het *verbruik* van produktiemiddelen, daar waar een dergelijke band hoogstens tussen de tewerkstelling en de fysieke stock van gebruikte produktiemiddelen kan bestaan. Een stock die een grote hoeveelheid theoretisch of boekhoudkundig reeds verbruikte kapitaalgoederen kan bevatten gezien het uiteenlopen van afschrijvingen en werkelijk verbruik.

Bovendien kunnen we ons de vraag stellen of Palasthy's formule omkeerbaar is, met andere woorden, of de causaliteit die ze uitdrukt met betrekking tot de werkgelegenheid omgekeerd kan worden naar een causaliteit met betrekking tot arbeidsinput of kapitaalverbruik.

Ook Palasthy lijkt zich bewust te zijn van de relativiteit van de mechanische effecten van zijn formule. Hijzelf raamt de schrapping van kapitaalgoederen op niet meer dan eenderde van de bestaande voorraad, maar een verklaring daarvoor heb ik niet gevonden.

We zullen zijn plan derhalve niet vanuit zijn formule beoordelen, maar vanuit een feitelijke makro-ekonomische benadering.

7. Benadering van de makro-ekonomische effecten van het plan.

Voor 1977 verwerkte de Kredietbank de balansen gepubliceerd door de balanscentrale van de Nationale Bank tot synthetische tabellen die een

bron aan informatie bevatten. Daaruit leidden we de gegevens opgenomen in tabel 6 af. De verwerking had betrekking op 7971 bedrijven, die een totale toegevoegde waarde voortbrachten van 821,4 miljard, wat 32,1 % is, of bijna eenderde van de totale toegevoegde waarde voortgebracht in België in 1977. Men kan aannemen dat het monster grosso modo de grootste bedrijven bevat. Gezien de omvang van het monster hebben we ons veroorloofd om een aantal gegevens tot het nationaal niveau te extrapoleren. We zijn ons bewust van de betrekkelijkheid van de aldus verkregen grootheden, alleszins wat hun absoluut niveau betreft.

1) Kapitaalgoederenvoorraad

Belangrijk voor onze benadering is de bestaande voorraad kapitaalgoederen. In tabel 6 (6b) vinden we een gemiddelde levensduur van 6,62 jaar, voor de materiële vaste activa of duurzame produktiemiddelen. De totale voorraad kapitaalgoederen kan dan voor 1977 geraamd worden op 6,62 + 260,5 miljard afschrijvingen, of 1.724,5 miljard. Sindsdien is die voorraad aangegroeid met 481,5 miljard zodat hij in 1980 2.206 miljard zou bedragen.²¹

Vergeleken met de afschrijvingen voor 1980 – 305,8 miljard – wijst dit op een toename van de gemiddelde levensduur tot 7,2 jaar, toename die in een crisisperiode verklaarbaar is.

2) Tewerkstelling

Palasthy voorziet een opslorping van de werkloosheid, waarbij het eveneens mogelijk wordt vervroegde pensioenstellingen af te schaffen en de pensioenleeftijd zelfs te verhogen. Dat betekent dat op zijn minst zo'n 600.000 nieuwe jobs moeten ontstaan, of een toename van de tewerkstelling met 20 %.

Aan de loon- en weddetrekkenden wordt met de vermindering van de arbeidsduur, uitsluitend het nettoloon gegarandeerd. De 3.593.000 werknemers zouden dan een nettoloonmassa moeten ontvangen die 20 % hoger ligt dan de huidige. In tabel 3 berekenden we die nettoloonmassa van 1980 op 988,8 miljard, zodat onder de nieuwe voorwaarden een nettoloonmassa nodig zou zijn van 1186,6 miljard.

3) Loonkost

De weerslag daarvan op de loonkost (brutoloonmassa en werkgeversbijdragen voor sociale zekerheid) is afhankelijk van diverse factoren, maar vooral van de houding van de overheid. Ofwel worden de huidige belasting- en sociale bijdragevoeten behouden, zodat er een meeropbrengst tot stand komt, ofwel wordt de belastingmassa en de sociale bijdragemassa konstant gehouden zodat de aanslagvoeten kunnen dalen, ofwel wordt een tussenoplossing gekozen.

In elk geval mag de kost van de werkloosheid en van de brug- en prepensioenstelsels uit de globale loonkost verdwijnen. In het gunstigste geval zou daardoor zowat 110 miljard bespaard worden.²²

21 De aangroei van de kapitaalgoederenvoorraad berekenden we als het verschil tussen de werkelijke investeringen (in 1978, 79 en 80 respectievelijk 415,9, 446 en 502,6 miljard) en de uitgevoerde afschrijvingen (278,5, 298,7 en 305,8 miljard). Deze bedragen stemmen niet overeen met die uit tabel 1. Daar gebruikten we prijzen van 75 en behielden we de woongebouwen in het bedrag.

22 Algemeen verslag over de sociale zekerheid, 1980.

**Tabel 7. Loonkost in 4 Palasthy-scenario's voor 1980
(tewerkstelling + 20 %)
Vergelijking met 1980-aktueel**

	1980		Na Palasthy-scenario's		
	aktueel	BS	Bs	bS	bs
KOMPONENTEN					
Nettoloon	988,8	1186,6	1186,6	1186,6	1186,8
Belasting	382,8	382,8	382,8	459,2 (d)	459,2 (d)
Belastingvoet (a)	27,9 %	24,4 % (c)	24,4 % (c)	27,9 %	27,9 %
Sociale zekerheid	624,3	532,3	562,9 (d)	532,3	590,3 (d)
Soc. zekerh. voet (b)	31,9 %	25,3 % (c)	26,4 %	24,4 % (c)	26,4 %
Loonkost	2014	2101,7	2132,3	2178,1	2236,1
Toename t.o.v. 1980		4,35 %	5,87 %	8,15 %	11,03 %
a) in verhouding tot het belastbaar loon					
b) in verhouding tot de loonkost					
c) de aanslagvoet wordt a posteriori berekend uit de opbrengsten					
d) de aanslagvoet bepaalt de opbrengst					

De inning van sociale bijdragen zou derhalve van 642,3 miljard tot 532,3 miljard kunnen verminderen, waardoor de aanslagvoet van 31,89 tot 26,43 % kan dalen.

Uitgaande van die vaststellingen hebben we in tabel 7 een benadering gemaakt van de nieuwe loonkost, uitgaande van 4 mogelijke scenario's:

- scenario BS: de belastingmassa en de totale sociale bijdragen worden konstant gehouden en herverdeeld over de tewerkgestelden;
- scenario Bs: de belastingmassa blijft konstant en wordt herverdeeld, maar voor de sociale bijdragen wordt de aanslagvoet behouden (gecorrigeerd voor de werkloosheid);
- scenario bS: de belastingvoet wordt op het huidige peil behouden, terwijl de huidige massa sociale bijdragen herverdeeld wordt;
- scenario bs: voor beide wordt de huidige aanslagvoet behouden.²³

²³ Een hoofdletter B verwijst dus naar de belastingmassa, een kleine letter b naar de aanslagvoet voor belastingen. Hetzelfde geldt voor S - de masa aan bijdragen - en s, de aanslagvoet.

Deze benadering verschilt van Palasthy's benadering. Ook al spreekt hij telkens over een behoud van de nettolonen, in de praktijk ziet hij de herverdeling niet als een algemene operatie, maar als een gerichte herverdeling via een compensatiefonds dat gevoed zou worden uit de huidige werkloosheidsuitgaven, uit door zijn plan ontstane superwinsten, e.d., en gebruikt zou worden om de loonkost in sommige bedrijven of sectoren die door de invoering van het plan in moeilijkheden komen te subsidiëren. Die gerichte herverdeling maakt een makro-ekonomische benadering moeilijker, zodat we opteerden voor de hier geschetste methode.

De berekeningen voor de 4 scenario's geven een vrij gematigde toename van de loonkost, variërend van 4 tot 11 %.²⁴ Dat wijst erop dat een herverdeling van de beschikbare arbeid, zonder wijziging van de tekorten op het overheidsbudget, mathematisch slechts een weerslag heeft van 5 % op de loonkost. Dat betekent niet dat een netto-inlevering van 5 % een herverdeling zou kunnen financieren. Houdt men de loonkost konstant en kiest men het gunstigste scenario BS, dan zouden de nettolonen met 87,7 miljard moeten afnemen, zodat de inlevering tot 7,4 % oploopt. In het minst gunstige scenario BS zou dat 222,1 miljard of 18,7 % worden.

4) Produktiviteit

Aangezien Palasthy niet voor een inleveringsstrategie kiest, maar de produktiekosten niet wil verzwaren, moet de toename van de loonkost op een andere wijze gekompenseerd worden. Daar spelen twee factoren: de lagere kapitaalkost en de toename van de produktiviteit.

Verskillende factoren zullen de produktiviteit gunstig beïnvloeden:

- de vermindering van het absentieïsme voor de kortere werkduur;
- de uitschakeling van de laatste twee arbeidsuren die in de regel de minst produktieve uren zijn;²⁵
- de meer gespreide benutting van de diensten, waardoor het aantal laag- produktieve uren vermindert ten opzichte van de totale prestatietijd.

Afgezien van de eerste faktor – waarvan de invloed op 2 % geraamd wordt – geeft Palasthy geen ramingen, wellicht omdat het inderdaad om moeilijk meetbare invloeden gaat. Een globale grootte-orde van 4 tot 6 % is echter niet uitgesloten. Het lijkt ons echter beter het probleem van de produktiviteit a posteriori aan te pakken: als mogelijke korrektiefaktor op vastgestelde wijzigingen.

5) De kapitaalkost

Welke invloed kan uitgaan van de lagere kapitaalkost? De Belgische ekonomie was in 1980 goed voor een toegevoegde waarde van 3102,8 miljard BF. Daarvan werd 2071,7 miljard gevormd door de loonkost, en 305,8 miljard was kapitaalverbruik (afschrijvingen). De globale kapitaalinkomens zouden dus 725,3 miljard bedragen of 23,4 % van de toegevoegde waarde, waarvan 528 miljard gekonsumeerd werd zodat 197,3 miljard geakkumuleerd kon worden. De toegevoegde waarde werd gerealiseerd door een be-

24 De neoliberale kritici van Palasthy vertrekken telkens van een toename van de loonkost met 33 % en houden dus geen rekening met mogelijke wijzigingen in de samenstelling van die loonkost.

25 Indien de produktiviteit in de laatste 2 uur gemiddeld 10 % lager zou liggen dan de gemiddelde produktiviteit in de zes eerste uren, dan zou door uitschakeling van die 2 uur de gemiddelde produktiviteit met 2,56 % toenemen.

roepsbevolking van 3,7 miljoen mensen, zodat de produktie van toegevoegde waarde per hoofd ongeveer 838.600 BF bedroeg.

We kunnen aannemen dat de invoering van het Palasthyplan geen invloed zal hebben op het aantal niet-loontrekkenden.

Het aantal loontrekkenden zou toenemen van 3 tot 3,6 miljoen, die elk 1460 uur presteren in plaats van 1830 uur. De totale arbeidstijd zou daardoor dalen van 5,49 miljard uur vandaag tot 5,26 miljard. Bij gelijkblijvende produktiviteit zou de produktie dus dalen onder Palasthy-voorwaarden, tenzij de toename van de tewerkstelling hoger zou liggen. Om eenzelfde produktie te realiseren zouden 760.000 mensen meer aan het werk moeten. Dat lijkt ons uitgesloten: het aantal werklozen, bruggepensioneerden e.d. lag in 1980 weliswaar rond 650.000, maar binnen het kapitalisme is volledige tewerkstelling een fictie zodat de beschikbare reserve hoogstens 600.000 is.²⁶

Blijven we bij deze hypothese dan zou de toegevoegde waarde voortgebracht door loontrekkenden van 2515,8 tot 2410,4 miljard dalen, waardoor – gesteld dat de toegevoegde waarde van de niet-loontrekkenden konstant blijft – de totale toegevoegde waarde tot 2997,4 miljard zou terugvallen.

Die 2997,4 miljard moeten nu instaan voor een loonkost die volgens tabel 7 met minstens 4,35 % zou toenemen tot 2161,8 miljard of eventueel zelfs met 11.03 % tot 2300,2 miljard.

Voor afschrijvingen en kapitaalinkomen blijven derhalve in het gunstigste geval 835,5 miljard en in het ongunstigste 697,2 miljard beschikbaar.

Om eenzelfde economische rentabiliteit te realiseren (23,4 % van de toegevoegde waarde) zou het kapitaalinkomen 701,4 miljard moeten bedragen. De ruimte voor afschrijvingen zou dan in het gunstigste geval dalen tot 134,1 miljard, terwijl in het ongunstigste geen afschrijvingen meer mogelijk zijn, meer zelfs, er zouden afschrijvingen teruggenomen moeten worden. Dit laatste scenario is dus uitgesloten bij een vermindering van produktie.

Bekijken we het eerste met 134,1 miljard afschrijvingsmogelijkheden even nader. Indien de levensduur van de produktiemiddelen zoals in tabel 6 berekend, samenvalt met de economische en niet met de technische levensduur, dan zou dit afschrijvingsvolume overeenstemmen met een volume aan produktiemiddelen van 134,1 – 7.2 jaar of 965,5 miljard. De huidige voorraad is 2206, zodat we tot dezelfde vaststelling komen als bij het hanteren van de Palasthy-formule: een schrapping van 55 à 60 procent van de kapitaalgoederen.

Aangezien Palasthy die schrapping tot eenderde wil beperken, zou de voorraad tot 1470,5 miljard herleid moeten worden. Met 134,1 miljard afschrijvingen, zou de gemiddelde levensduur tot bijna 11 jaar moeten kunnen oplopen. Dat lijkt weinig realistisch: Palasthy streeft een grotere gebruiksduur per jaar na, zodat de levensduur zou moeten dalen. Daarna worden we met een van de zwakke punten in het plan geconfronteerd.

26 De vermindering van de totale arbeidstijd zou door P.'s idee om ook de verplichte pensioenleeftijd af te schaffen opgevangen kunnen worden. We zullen echter verder werken met die verminderde totale arbeidstijd omdat het voor de berekeningen van verhoudingen niet doorslaggevend is.

6) Akumulatie

In punt 5 gingen we uit van de *ekonomische rentabiliteit* als maatstaf om een oordeel te vellen over de mogelijkheid om het Palasthyplan in te voeren zonder aantasting van de rentabiliteit. Die ekonomische rentabiliteit vormt de basis om de winst- en vooral de akumulatiemogelijkheden van het kapitalisme te evalueren – de mogelijkheid van ‘uitgebreide reproductie’. Maar het is niet die maatstaf die in het kapitalisme de *beslissingsmechanismen* regeert.

De *winstvoet*, als waarmedemeter voor de rentabiliteit van het *geïnvesteerde kapitaal*, bepaalt de individuele akumulatiemogelijkheden van de kapitalisten, en vermits investeringsbeslissingen essentieel door die «individuele» kapitalisten genomen worden, past het te onderzoeken hoe die onder Palasthyvoorwaarden evolueert. Het is trouwens dié *winstvoet* die het voorwerp is van de egalisatietendens die door Marx verondersteld werd,²⁷ een ratio die in de bedrijfsekonomische literatuur als ROI aangegeven wordt: *return on investment*. We zouden hem in een marxistische terminologie, om misverstanden te vermijden, kunnen aanduiden als *bedrijfsakkumulatievoet*,²⁸ en met volgende definitievergelijking omschrijven: *bedrijfsakkumulatievoet* = *ekonomische winst/geïnvesteerd kapitaal*.

Onder ekonomische winst verstaan we de winst na afschrijvingen, maar voor rentelasten, belastingen en andere herverdelingsmechanismen. Het geïnvesteerd kapitaal bevat zowel eigen als vreemd kapitaal, met een «lange» levensduur in de onderneming.

De akumulatievoet berekenen is niet mogelijk vanuit de nationale boekhouding. Deze laatste geeft geen aanduidingen over de omzet van de bedrijven, de waarde van de produktiemiddelen, enz. Dank zij de gegevens van tabel 6 kunnen we toch een raming maken van het totaal geïnvesteerd kapitaal.

Ekonomisch gezien kunnen we het geïnvesteerd kapitaal omschrijven als de som van de materiële produktiemiddelen en het werkkapitaal. De waarde van de materiële produktiemiddelen berekenden we reeds op 2206 miljard.

Het werkkapitaal van de ondernemingen heeft tot doel de voorraad te financieren en de vorderingen op klanten. We mogen echter aannemen dat makro-ekonomisch gezien de vorderingen op klanten en de schulden aan leveranciers mekaar opheffen, en dat gemiddeld genomen de bedrijven hun klantenkrediet met leverancierskrediet financieren, zodat daarvoor geen vast werkkapitaal noodzakelijk is.

Het noodzakelijk werkkapitaal komt dus overeen met de gemiddelde voorraden. Volgens tabel 6 zou dat voor het 32 %-monster 561,6 miljard geweest zijn, bij een omzet van 3298,3 miljard en een intermediair verbruik van 2476,9 miljard.

Veronderstellen we dat de verhouding omzet/toegevoegde waarde voor de

²⁷ We gaan daarbij dus niet akkoord met de klassieke benadering in de marxistische literatuur over de egalisatie van de *winstvoet*. Hopelijk vinden we de gelegenheid om daar ooit op terug te komen.

²⁸ Naast de *bedrijfsakkumulatievoet* zouden we ook de *individuele akumulatievoet* kunnen berekenen, nl. de ROOI – *return on owners investment* – wat de door de individuele onderneming gerealiseerde *winstvoet* is, in verhouding tot de zelf ingebrachte kapitalen.

ganse Belgische economie dezelfde is als voor het monster, en dat die verhouding sinds 1977 niet veranderde.

Een aantal sectoren die geen noemenswaardig intermediair verbruik hebben en verwaarloosbare voorraden, zijn in het monster niet vertegenwoordigd – de overheid, het onderwijs, havens, enz – en moeten dus uitgesloten worden uit de extrapolatie. Rekening houdend daarmee vinden we een extrapoleerbare toegevoegde waarde van zowat 2391,6 miljard en een niet-extrapoleerbare van 711,2 miljard.

De omzet voor 1980 kan dan geraamd worden op 10.314,6 miljard. Het intermediair verbruik op 7.211,8 miljard (omzet – toegevoegde waarde).

De kostprijs van de in 1980 voortgebrachte produktie zou dan gelijk zijn aan: 7211,8 miljard intermediair verbruik

2071,7 miljard loonkost

305,8 miljard afschrijvingen

9589,3 miljard produktiekostprijs.

Is de rotatiesnelheid van de voorraden onveranderd gebleven (5,67 rotaties per jaar), dan vinden we een gemiddelde voorraad van 1557,5 miljard (de voornoemde sectoren niet meegerekend).

Het noodzakelijke werkkapitaal voor 1980 beliep dus 1557,5 miljard. Voegen we daaraan de waarde van de produktiemiddelen toe – 2206 miljard – dan blijken de geïnvesteerde kapitalen 3763,5 miljard te belopen.

De economische winst bestaat zoals gezegd uit alle opbrengsten vóór herverdeling, en stemt dus overeen met de vroeger reeds berekende kapitaalinkomsten: 725,3 miljard.

De bedrijfsakkumulatievoet is voor 1980 derhalve: $725,3/3763,5 = 19,27\%$.

Het is dié akkumulatievoet die – vanuit Palasthy's standpunt – ongewijzigd moet blijven of zelfs toenemen, omdat hij de investeringsbereidheid van de bedrijven bepaalt.

7) Akkumulatie onder Palasthy

Bij een verlenging van de produktietijd van 1830 uur per jaar tot 3×1460 of 4380 uur, kan de kapitaalvoorraad theoretisch op evenredige wijze gereduceerd worden. In de praktijk veronderstelt Palasthy slechts een reductie met eenderde, dus een schrapping van 735,3 miljard.

Met die nieuwe kapitaalvoorraad zou een verminderde produktie tot stand komen, zodat ook een reductie van de voorraden en dus van het werkkapitaal mogelijk is. Als de produktievermindering homogeen zou zijn, dan daalt de niet-extrapoleerbare toegevoegde waarde vermeld in punt 6 tot 687 miljard en de extrapoleerbare tot 2310,4 miljard. Hernemen we nu de berekeningen van punt 6 dan vinden we in de nieuwe situatie een omzet van 9964,3 miljard bij een intermediair verbruik van 6966,9 miljard.

De afschrijvingen gebeuren nu op een kleinere kapitaalvoorraad. Nog steeds in de veronderstelling dat de gemiddelde levensduur van de produktiemiddelen met de economische levensduur samenvalt en dat het dus mogelijk is de produktiemiddelen intensiever te gebruiken zonder hun gebruiksduur in jaren te verminderen, zullen die afschrijvingen dalen tot $1470,7 : 7,2 = 204,3$ miljard. De produktiekosten worden dan:

6966,9 miljard intermediair verbruik

2161,8 miljard loonkosten

204,3 miljard afschrijvingen

9333,- miljard produktiekosten.

Daarmee is een voorraad verbonden van 1516,8 miljard zodat het benodigde kapitaal 2987,5 miljard wordt in plaats van 3763,5. De economische winst wordt (omzet – produktiekosten): $9964,3 - 9333 = 631,3$ miljard. De nieuwe akkumulatievoet: $631,3 : 2987,5 = 21,13 \%$. Met andere woorden: Palasthy zou het bij het rechte eind hebben, gezien de gemiddelde bedrijfsrentabiliteit zou toenemen van 19,27 tot 21,13 %.

8. Een statisch theoretische benadering

Die konklusie lijkt ontzettend belangrijk. Ze zou niet alleen ruimte openen voor eksperiment met het Palasthy-model, maar toont tevens aan dat de produktie-organisatie onder het kapitalisme zelfs niet tot de binnen eigen grenzen mogelijke optimale organisatie uitgeweid is.

We moeten die konklusie echter relativeren.

Wat we in de hoofdstukken 5 tot 7 konstateerden kunnen we op volgende wijze samenvatten:

- indien in 1980 de arbeidsduur en de globale produktietijd volgens het Palasthy-model georganiseerd waren;
- indien de werkloosheid daardoor tot een voor het kapitalisme «normaal» peil zou teruglopen;
- indien de overheid daarvan geen gebruik zou maken om haar ontvangsten te verhogen en haar begrotingstekort dus zou handhaven;
- indien de kapitaalgoederenvoorraad met één derde verminderd ware;
- indien de economische levensduur van de produktiemiddelen daardoor niet zou wijzigen;
- indien door al die wijzigingen de andere evenwichten (of onevenwichten) niet zouden gewijzigd worden,

dan is een behoud en zelfs een toename van de rentabiliteit van de geïnvesteerde kapitalen niet uitgesloten, bij een toename van de tewerkstelling met 600.000 mensen en een behoud van de koopkracht.

De redenering die tot die konklusie leidt is dus een opeenstapeling van «indiens» en steunt bovendien op ramingen. Wat dat laatste betreft zijn we niet beter of slechter af dan de rabiate Palasthy-tegenstanders die hun konklusies uit nog primitiever materiaal puren.²⁹

Het lijkt ons derhalve noodzakelijk de zwakke punten uit de redenering van naderbij te onderzoeken. Daarom hebben we in tabel 8 de gebruikte componenten nog even op een rijtje gezet, en zullen we ze waar nodig kommentariëren.

(1) Arbeidskrachten

Een toename van de tewerkstelling met 600.000 is zoals gezegd theoretisch mogelijk. In de praktijk zien we echter dat de laaggeschoolde arbeid(st)ers en bedienden een onevenredig groot deel van de werklozen vormen en dus geen «trio-baan» à la Palasthy zullen vinden omdat het bijkomend arbeidsaanbod vooral op geschoolde arbeidskrachten gericht zal zijn. De produktievermindering zou dus door relatieve schaarste aan arbeidskrachten nog groter kunnen zijn dan verondersteld. We

²⁹ Zowel Durnez als De Grauwe gebruiken volgend schema: de produktiekosten bestaan voor 75 % uit loonkost en dus 25 % kapitaalkost. De eersten nemen met 33 % toe, de tweede vallen op tweederde terug. De produktiekosten stijgen dus tot $0,75 \times 1,33 + 0,25 \times 0,66 = 1,165$ maal het vroegere niveau. Erik Durnez, Financieel Economische Tijd 15.12.81, Paul De Grauwe, De Standaard 06.02.82.

Tabel 8. Vergelijking van de aktuele situatie met een Palasthy-variant gebaseerd op scenario BS (1980) (in miljard BF)

	Aktueel Palasthy	
1. arbeidskrachten	3.000.000	3.600.000
2. individuele arbeidsduur	1830 u	1460 u
3. jaarlijkse produktieduur	1830 u	4380 u
4. globale jaarl. produktieduur (1 × 2)*	5490	5256
5. toegevoegde waarde	3102,8	2997,4
6. waarvan loonkost	2071,7	2161,8
7. afschrijvingen	305,8	204,3
8. kapitaalinkomen	725,3	631,3
9. economische rentabiliteit (8/5)	23,4 %	21,06 %
10. omzet	10.314,6	9964,3
11. waarvan intermediair verbruik	7211,8	6966,9
12. toegevoegde waarde	3102,8	2997,4
13. of produktiekosten	9589,3	9333
14. of kapitaalinkomen	725,3	631,3
15. kapitaalgoederen	2206	1470,7
16. werkkapitaal (gemiddelde voorraad)	1557,5	1516,8
17. geïnvesteerd kapitaal	3763,5	2987,5
18. akkumulatievoet	19,27 %	21,13 %

* in miljoen uur.

gaan met Palasthy akkoord dat dit door een intensief herscholingsprogramma opgelost kan worden, een noodzaak die trouwens voor alle arbeidsherverdelingsmaatregelen geldt. Dit herscholingsprogramma hoeft zelfs niet tot noemenswaardige meeruitgaven voor het onderwijs te leiden gezien het in het bestaande onderwijssysteem ingebouwd kan worden (werklozen zijn vrij overdag).

(2) Individuele arbeidsduur

De reductie van de individuele arbeidsduur tot 1460 uur en de daarbij horende radikale ommekeer in het maatschappelijk leven willen we niet in

de economische discussie betrekken, ook al doet Palasthy dat wel. We zullen dat probleem in paragraaf 10 behandelen. De overgang op die verminderde arbeidsduur zal wel een belangrijke invloed hebben in de kontinu-bedrijven, waar het aantal werkende ploegen van 3 tot 4 moet opgedreven worden, en het aantal rustende van 1 tot 2, zodat de tewerkstelling daar met 50 % zal toenemen. Over dergelijke mikro-economische gevolgen zullen we in hoofdstuk 11 handelen.

(3) Jaarlijkse produktieduur

De verhoging van de jaarlijkse produktieduur tot 4380 uur is perfect realiseerbaar, maar zowel het aktueel niveau van 1830 uur, als het Palasthy-niveau moeten op zodanige wijze gekorrigeerd worden, dat we er niet met een opmerking af komen. Onderzoekingen hebben uitgewezen dat van de bedrijven met 50 werknemers en meer, reeds 38 % in ploegenstelsels werken.³⁰ Zij produceren dus minstens gedurende 16 uur per dag en een niet onbelangrijk gedeelte daarvan werkt nu reeds semi- of volkontinu.

Volkontinustelsels vinden we voor een min of meer omvangrijk deel van het personeel in de petroleumnijverheid, de petrochemie, de staalnijverheid, de glasindustrie, de medische diensten, de meeste nutsvoorzieningen... Openbaar vervoer en kommunikatie werken in meerploegenstelsel. Grote delen van de tekstielsector werken in semi-kontinustelsel, terwijl vrijwel alle produktieve taken in de metaalverwerkende nijverheid in 2-ploegenstelsels gebeuren. In de groot-distributie is de dagelijkse produktieduur reeds 11 uur, iets wat met deeltijdse arbeid gerealiseerd wordt.

De huidige jaarlijkse produktieduur ligt dus nu reeds hoger dan de 1830 uur waarmee Palasthy werkt en die we aan hem ontleenden.

In 1980 telde België 8942 bedrijven met 50 werknemers of meer wat dus min of meer overeenstemt met de bedrijven opgenomen in de cijfers van tabel 6.³¹ Die bedrijven brachten 32 % voort van de toegevoegde waarde, en vermits 38 % daarvan in ploegenstelsels zou werken, wordt minstens 18 % van de nationale toegevoegde waarde in ploegenstelsel voortgebracht.³² In de reeds geciteerde studie wordt van 650.000 in ploegenstelsels werkende arbeiders gewaagd. Het aantal arbeidsposten zonder ploegenstelsel zou dus 2.350.000 bedragen, terwijl daarnaast 650.000 werknemers zo'n 295.000 arbeidsposten bezetten. De gemiddelde jaarlijkse produktietijd per arbeidspost wordt dan 5,49 miljard uur (gepresteerd door alle arbeiders) gedeeld door 2.645.000 arbeidsposten of 2076 uur.

Ook het gemiddelde na Palasthy zou dan een korrektie moeten ondergaan, maar uitsluitend voor de volkontinubedrijven. Dat verklaart voor een deel dat de schraping van kapitaal niet de absurde omvang moet aannemen die uit Palasthy's formule naar voren kwam.

30 Lizette Caymax «Relatieve omvang van de ploegenarbeid in België en de verdeling ervan over sectoren en gewesten». Hoger Instituut voor de Arbeid, Leuven.

31 Vrijwel alle bedrijven met 50 werknemers of meer hebben een juridisch statuut dat hen verplicht tot balanspublicatie. Vandaar de kleine afwijking.

32 Wanneer 38 % van die bedrijven in een ploegenstelsel werkt, met bv. een gemiddelde van 2,2 ploegen per dag, dan moet de 32 % toegevoegde waarde van het monster, gewogen verdeeld worden: $0,38 \times 2,2 + 0,62 \times 1 = 1,456$ of een voortbrengst van 0,836/1,456 voor de ploegen-bedrijven (57 %) en van 0,62/1,456 voor de andere (43 %).

Meer dan via die formule, betekent de bestaande ploegenarbeid een rem op de schrappingsmogelijkheden van kapitaal, door het eenvoudige feit dat in die ploegenbedrijven de benuttingsgraad van het kapitaal door de Palasthy voorgestelde benuttingsgraad reeds benaderd of zelfs overtreft. In die bedrijven zal er in geen geval sprake zijn van een toename van de akkumulatievoet. Integendeel: zij gaan naar een kostenverhoging en dus naar een verminderde akkumulatievoet. Ook daarover verder meer.

(4) globale jaarlijkse produktieduur, en

(5) toegevoegde waarde

De afname van de jaarlijkse produktieduur van 5490 tot 5256 miljoen uur heeft, zo stelden we, bij gelijkblijvende produktiviteit, een vermindering van de produktie – in volume – voor gevolg. We hebben die vermindering ook vertaald in toegevoegde waarde, wat impliciet veronderstelt dat de arbeidstijd het bepalend element is voor de toegevoegde waarde. We denken dat dit op korte termijn korrekt is.

Maar de invoering van het Palasthy-model zou de produktiviteit verhogen, wat wel eens zou kunnen leiden tot het behoud van de produktie. In dat geval zouden de in tabel 8 berekende waarden voor de Palasthy-variant er als volgt uitzien:

toegevoegde waarde	3102,8 miljard
waarvan loonkost	2161,8
afschrijvingen	204,3
kapitaalinkomen	736,7 ³³

Het kapitaalinkomen zou dus hoger liggen dan in 1980 in werkelijkheid het geval was en de economische rentabiliteit zou tot 23,7 % oplopen. Dat zou ruimte geven aan de overheid om bij de invoering van Palasthy verder te gaan dan het BS-scenario.

(6) Loonkost

Hoe de hier gehanteerde loonkost tot stand kwam hebben we uitvoerig behandeld. Het gebruikte BS-scenario – of een iets minder gunstig – zal in de praktijk op verzet stuiten. Ten eerste vanuit de overheid, die de toename van de tewerkstelling vertaald wil zien in hogere inkomsten en dus een gereduceerd begrotingstekort. Een dergelijke aanpak ligt in het verlengde van de huidige economische politiek van de overheid, waarbij eerder voor gerichte of zogenaamd selektieve tussenkomst in het economisch leven dan voor algemene maatregelen gekozen wordt. Ook al lijkt een gerichte tussenkomst rechtvaardiger en sluit ze nauwer aan bij de idee van planning, probleem is dat in de realiteit, door de afwezigheid van een democratische onderbouw van de planning, en binnen de wetmatigheden van het kapitalisme, een dergelijke gerichte politiek (die in Palasthy's kompensatiefonds ook ingebouwd is), in talloze gevallen zijn doel voorbijschiet.

Ook vanuit de arbeidersbeweging dreigt een dergelijke aanpak op verzet te stuiten: het garanderen van het nettoloon gepaard aan een inlevering op het kollektief loon – de sociale bijdragen – wordt beschouwd als een aantasting van de individuele en kollektieve reproductiemogelijkheden van de arbeidersklasse, de afstand van een deel van de verworven posities. We

33 Het gaat hier dus niet om een verhoging die het gevolg is van een toename van de pensioenleeftijd waarover sprake was in noot 26.

zullen in onze verdere interpretatie de implicaties van het bs-scenario behandelen.

(7) Afschrijvingen

Wat de afschrijvingen betreft, gingen we uit van de veronderstelling dat ze momenteel gebeuren op basis van de economische levensduur, wat ongetwijfeld voor een deel van de zeer duurzame produktiemiddelen het geval is – ze zijn economisch verouderd vooraleer ze technisch versleten zijn. Dat gaat voor tal van machines niet op.

Bovendien veronderstellen we impliciet dat de economische levensduur van de kapitaalgoederen niet hoger is dan de helft tot tweederde van de technische levensduur. Indien een machine vandaag op 10 jaar afgeschreven wordt, en bij dubbel gebruik eveneens op 10 jaar, dan moet haar technische levensduur inderdaad 20 jaar zijn. Is de kloof tussen economische en technische levensduur kleiner dan eenderde van de laatste, dan zal in het Palasthyscenario de gemiddelde levensduur beneden de huidige 7,2 jaar dalen. Zou die bijvoorbeeld met 20 % afnemen tot ongeveer 5,8 jaar, dan dalen de afschrijvingen niet tot 204,3 maar slechts tot 255,4 miljard, zodat het kapitaalinkomen met eenzelfde bedrag zou verminderen en de economische rentabiliteit en accumulatievoet verzwakken.³⁴

Aansluitend bij de kommentaar onder (3) moeten we daaraan toevoegen dat in de huidige ploegenbedrijven een vermindering van de afschrijvingen uitgesloten is vermits ze geen hogere produktietijd zullen realiseren.

Alleen de kapitaalgoederen van de petroleumsektor, de petrochemie, de staalsektor en de nutsbedrijven vertegenwoordigen reeds meer dan de helft van de produktiemiddelen van de zowat 8000 grote bedrijven, bijna 700 miljard.

We moeten derhalve achter de 204,3 miljard afschrijvingen in de Palasthyvariant een levensgroot vraagteken plaatsen.

(8) Kapitaalinkomen, en

(9) Economische rentabiliteit

Daaruit kunnen we onmiddellijk konkluderen dat het berekende kapitaalinkomen even twijfelachtig is.

Nemen we echter aan dat de hogere afschrijvingen gekompenseerd worden door de produktiviteitsverbetering, dan blijft de vraag of een daling van het kapitaalinkomen met meer dan 90 miljard in het kapitalisme absorbeerbaar is. We toonden weliswaar aan dat de accumulatievoet niet hoeft te dalen onder een Palasthy-scenario, en dat de motor van het beslissingsmechanisme daardoor onaangetast blijft, maar de kapitaalinkomens bepalen nog steeds de mogelijkheden voor reële accumulatie. En die reële accumulatie bedroeg in 1980 196,8 miljard (728,8 miljard bruto-investeringen, waarvan 226,2 miljard in woongebouwen en voor 305,8 miljard gefinancierd uit afschrijvingen).

De ruimte voor netto-accumulatie en dus voor uitbreidingsinvesteringen zou – gezien de beperkte samendrukbaarheid van het gekonsumeerde deel van het kapitaalinkomen – met ruim 90 miljard afnemen. De hogere gebruiksduur van die uitbreidingsinvesteringen scheidt weliswaar de moge-

³⁴ Keren we de redenering om en gaan we uit van het behoud van de economische rentabiliteit, dan stellen we nogmaals vast dat de gemiddelde levensduur enorm zal moeten stijgen (zie paragraaf 7.5).

lijkheid om met minder middelen eenzelfde produktiemiddelenpark uit te bouwen, maar dat geldt niet – zoals we reeds aanstipten – voor de ploegen-bedrijven en dus voor een groot deel van de industriële productie.

Wellicht kan daartegen ingebracht worden dat in een overgangsperiode die leemte opgevuld kan worden met kapitaal dat vrijkomt bij de schrapping van kapitaalgoederen. Vraag is of die schrapping kapitaal zal vrijmaken of gewoon vernietigen.

De daling van de economische rentabiliteit weerspiegelt voorgaand probleem in relatieve termen.

(10) omzet,

(11) intermediair verbruik, en

(12) produktiekosten.

We wezen reeds op de nodige voorzichtig die aan de dag gelegd moet worden bij het hanteren van de absolute waarden. Toch geloven we in een zekere representativiteit.³⁵

Aangezien we zowel in het voor- als met-Palasthy-model dezelfde extrapolaties maakten, zijn op dit vlak geen relevante opmerkingen te maken. Het verschil tussen omzet en produktiekosten bezit uiteraard een relevantie, maar het is gelijk aan het reeds behandelde kapitaalinkomen.

(15) produktiemiddelenvoorraad

De voorraad produktiemiddelen zou volgens Palasthy met eenderde dalen. De correctie die we maakten op de Palasthy-formule in punt 7, en het feit dat in heel wat industriële bedrijven geen schrapping zal plaatsvinden door het feit dat ze reeds in ploegen werken, verklaart de afstand tussen het theoretisch schrappingsniveau en het werkelijke.

We wezen reeds op fundamentele tekortkomingen in de Palasthy-aanpak van dit probleem. Met de voortschrijdende invoering van automatische produktiemethodes en informatieverwerking is de relatie tussen werkpost en productie- of verwerkingseenheid in talrijke bedrijfseenheden doorbroken, en dat proces breidt zich dagelijks verder uit. De tewerkstelling wordt daardoor meer en meer funktie van de nog resterende zwakheden, de niet-opgeloste problemen in het automatiseringsproces, van de noodzakelijke controle op die processen, van de behoefte aan veiligheid, en van externe factoren (informatiebehoefte, verplichtingen opgelegd door de overheid, bewerken van de markt...).

Maar niet alleen de band investeringen – tewerkstelling is onderhevig aan verschuivingen. Ook de relatie investeringen-productie ondergaat wijzigingen en ipso facto dus ook tewerkstelling-productie.

Naarmate de industriële productie meer en meer plaatsgrijpt in geïntegreerde, continue produktieprocessen, blijkt dat de input-output-verhouding (intermediair verbruik niet meegerekend) een steeds sterker diskontinu verloop gaat kennen. Zo kan het dat voor een output 60 zowel als voor een output 100, eenzelfde input aan arbeid en kapitaalgoederen nodig is. Het productie-apparaat groeit traditioneel sprongsgewijs. Vroeger bestonden die sprongen uit één of enkele werkposten en de daaraan verbonden

³⁵ De Belgische uitvoer vormt zowat 50 % van de industriële productie. Die uitvoer bedraagt 1647,1 miljard (FOB) en stemt met 426 miljard toegevoegde waarde overeen. De verhouding omzet/toegevoegde waarde zou dus 3,87 zijn. Onze verhouding 3,32 is lager omdat ook de dienstensektor daarin zit.

den machines. Vandaag bestaan die sprongen meer en meer uit volledige produktie-eenheden met vaste personeelsbezetting; ofwel verdubbelt men de capaciteit ofwel behoudt men ze. Een terugloop van de produktie laat niet toe enkele werkposten – al dan niet tijdelijk – te schrappen: zowel de installaties als de personeelsbezetting blijven konstant, zodat men verplicht is zijn toevlucht te nemen tot stopzetten van de produktie, meestal tijdelijk, meer en meer definitief.

Op macro-ekonomisch niveau vormt de som van die diskontinue funkties nog steeds een schijnbaar continue funktie, waarvan men de regressie met de produktie- of tewerkstellingsfunctie kan meten. Maar de konklusies getrokken op het niveau van de somfunctie verwijderen zich daardoor steeds meer van de realiteit op mikro-ekonomisch vlak, zodat zowel op het vlak van de schrapping van kapitaalgoederen als op het vlak van de evolutie van de afschrijvingen, alleen een gedetailleerd onderzoek uitsluitsel kan brengen, dat buiten onze mogelijkheden ligt. Dat verklaart het feit dat Palasthy een niet-verklaarde raming maakt van de schrapping en zich daarnaast beperkt tot voorbeelden.

Kruciaal probleem echter is de noodzaak om voor zowat 700 miljard of eenderde van de kapitaalgoederenvoorraad te schrappen. Welke kapitaalgoederen moeten voor de bijl? In de eerste plaats de marginale bedrijven, zegt Palasthy en hij denkt daarbij aan een aantal staalbedrijven, en een reeks structureel in moeilijkheden verkerende bedrijven in andere sectoren. Een dergelijke referentie naar de «normale markt wetten» sluit aan bij de steeds meer opgang makende neoliberale aanpak. De vraag die Palasthy zich daarbij niet stelt is wat de invloed van een dergelijke schrapping zal zijn op het industrieel weefsel. In hoever zal de ekonomie daardoor in een nog grotere afhankelijkheidspositie t.o.v. de wereldmarkt komen? In hoever zal het verdwijnen van schakels in een bedrijfskolom op termijn leiden tot het verdwijnen van de ganse bedrijfskolom wanneer daarin op wereldvlak een verticale integratie op gang komt? Hoeveel toeleveringsbedrijven zullen onder het break-even-niveau dalen door het verdwijnen van één of enkele belangrijke klanten...

Even cruciaal is dan de vraag: hoeveel arbeidsplaatsen zullen door die schrapping verdwijnen... en hoe kunnen die, samen met de 600.000 andere noodzakelijke jobs, door de resterende bedrijven geabsorbeerd worden. Dat vereist in die andere – vandaag nog gezonde bedrijven, een significante toename van de produktie, wat technisch niet uitgesloten is, maar waarover men zich kan afvragen of die bijkomende produktie realiseerbaar is in een stagnerende wereldmarkt. Palasthy gelooft daaromtrent in de kracht van de dienstensektor. We zullen verder zien dat dit wellicht een overdreven hoop is.

Bovendien is er een onderscheid tussen schrappen en buitengebruikstellen. De invoering van het Palasthy schema in de dienstensektor zal uiteraard leiden tot een verminderde behoefte aan infrastructuur: minder of kleinere bankfilialen, minder kantoorruimte voor de overheid en de administratieve diensten... Met andere woorden, stopzetting gedurende jaren van de institutionele bouw, tot de vrijgekomen ruimten terug in gebruik genomen moeten worden. Vanuit menselijk en ekologisch standpunt zouden we dat rustig kunnen toejuichen, maar vanuit de kapitalistische logika en zelfs vanuit de doelstellingen van Palasthy's plan legt dat een hypotheek op de mogelijke toename van de tewerkstelling en van de ekonomische groei.

Dergelijke kontradikties worden nog geaksentueerd door de onvermijdelijke reorganisaties die het productie-apparaat zal moeten ondergaan bij een massale schrapping. De uitbreiding van de produktiekapaciteit van de overblijvende sectoren en bedrijven zal, gesteld dat de markt een toegenomen produktie kan opnemen, gebeuren in de logika van de huidige vervangings- en uitbreidingsinvesteringen. Zij zal gericht zijn op de substitutie van arbeid door kapitaal.

Op lange termijn is die substitutie nooit netto-arbeidsbesparend geweest: sinds de eerste industriële revolutie is de inzet van arbeidskrachten in het productieproces blijven toenemen, op de crisisperiodes na. Mechanisering en automatisering hoeven niet te leiden tot arbeidsuitstoting in periodes van verlengde groei. Mét die mechanisering en automatisering ging inderdaad een verhoogde activiteit in de produktiemiddelensektor gepaard: machinebouw, basisindustrie. Die produktiemiddelen waren nieuw en werden in een eerste fase telkens op kleine schaal voortgebracht, zodat de arbeidsproduktiviteit er lager lag dan de gemiddelde. Gevolg: een deel van de arbeidsuitstoting werd opgevangen door groei in de basissectoren.

Tegelijkertijd gaf de mechanisering en automatisering aanleiding tot een vermindering van de relatieve prijs van de voortgebrachte waren; de marktprijs nam af in verhouding tot de koopkracht van de vragers op de markt. Daardoor kon de automatisering gepaard gaan met een groei van de produktie, wat een tweede kompensatie van het arbeidsuitstotingsproces betekende. Onder dergelijke omstandigheden – groei en relatief kleine druk op de tewerkstelling – was het mogelijk een deel van de produktiviteitswinst te vertalen in een vermindering van de arbeidsduur.

Vandaag lijkt het erop dat dit mechanisme mank loopt. De investeringen zouden een dermate arbeidssubstituerende diepte bereiken dat een groei van de tewerkstelling in de produktiemiddelensektor op verre na niet meer volstaat om het verlies aan arbeidskrachten te kompenseren, terwijl de economische crisis geen ruimte biedt om de produktiviteitswinst in arbeidsduurvermindering om te zetten. Gevolg: de technologische vooruitgang leidt tot een netto-uitstoting van arbeidskracht vooral in de industrie.³⁶

Het is onder die omstandigheden dat marginale produktiemiddelen (doorgaans zeer arbeidsintensieve) geschrapt zullen worden en nieuwe produktiekapaciteit uitgebouwd zal worden. Gezien het laag arbeidsscheppend karakter van dat laatste, moet dus ofwel een reusachtige produktiekapaciteit ontwikkeld worden, ofwel zijn de Palasthypremissen a priori defekt.

9. Naar eerste konklusie uit de makro-ekonomische benadering

Wanneer we de voorgaande kommentaren bij het Palasthy-model op een rijtje zetten, moeten we onze voorlopige konklusies ernstig relativeren. De makro-ekonomische haalbaarheid van het plan wordt door allerlei niet opgeloste problemen en door interne kontradikties op losse schroeven gezet. Afgezien van de moeilijkheden voortvloeiend uit de schrapping van

³⁶ We willen er met klem op wijzen dat die vaststelling slechts geldt voor de crisisperiode. We volgen degenen niet die deze ommekeer als een nieuwe, permanente trend willen voorstellen. Zij onderschatten de kracht van het kapitalisme. We geloven inderdaad dat het kapitalisme nog in staat is uit de crisis los te komen en het ongebruikt arbeidsaanbod te operationaliseren.

kapitaalgoederen, blijkt uit paragraaf 8 dat een groei van de produktie een essentiële voorwaarde is om de meeste problemen op te lossen. Het kapitalistische ontwikkelingsmodel is inderdaad een groeimodel. Groei is niet mogelijk zonder kapitaalakkumulatie.

Gaan we uit van de vermoede produktiedaling met 105 miljard dan zou de kapitaalakkumulatie in 1980 van 197 tot 103 miljard terugvallen stelden we in opmerking (8) van de voorgaande paragraaf. De voor investeringen beschikbare kapitalen – akkumulatie en afschrijvingen – zouden dan van 503 tot 307 miljard teruglopen. Weliswaar zou de benuttingsgraad van die investeringen hoger liggen, zodat met een lager bedrag eenzelfde produktie gerealiseerd kan worden, maar zoals we al zagen geldt dat niet voor de meeste industriële bedrijven, of alleszins niet in uitgesproken mate.

Daarbij komt dat – indien die 307 miljard teruglopen. Weliswaar zou de benuttingsgraad van die investeringen hoger liggen, zodat met een lager bedrag eenzelfde produktie gerealiseerd kan worden, maar zoals we al zagen geldt dat niet voor de meeste industriële bedrijven, of alleszins niet in uitgesproken mate.

Daarbij komt dat – indien die 307 miljard toch zouden volstaan, de Palasthy-variant een crisisvariant blijft. Door extrapolatie van investeringen, groei en tewerkstelling in de periode 1953-1974, vinden we dat op het einde van de jaren 70 het investeringsniveau zowat 2 à 250 miljard beneden het groeiniveau van de referentieperiode gebleven is... per jaar!³⁷ En we weten onderhand dat de relaties investeringen-tewerkstelling en groei-tewerkstelling in het nadeel van de laatste faktor zijn omgebogen. Konklusie: als de 307 miljard volstaan, dan is het op zo'n wijze dat de stagnatie bestendig wordt.

Met andere woorden: kapitaalschaarste, zoals ze door Palasthy zelf benaderd werd, zou niet opgelost worden.

Vraag is of hij uit die kontradiktie geraakt wanneer de produktie niet zou afnemen. De produktiviteit moet dan zoals berekend met 3,5 % toenemen, wat realiseerbaar zou zijn. In tabel 9 hebben we deze variant naast de voorgaande gezet, en komen we tot de vaststelling dat de ruimte voor investeringen in dat geval een redelijk peil benadert – 413 miljard. Maar ook hier blijft de vraag of dit een acceleratie van de economie mogelijk zal maken.

Bovendien beantwoordt dit scenario slechts aan 2 van de 5 doelstellingen die we in paragraaf 5 opsomden. Doelstelling 3, het verdwijnen van het begrotingstekort, is hier niet bewaarheid aangezien de overheidsontvangsten konstant gehouden werden (BS-scenario).

Willen we die derde doelstelling mee inkalkuleren dan moet op zijn minst het bs-scenario gerealiseerd worden. Dat zou 76,4 miljard fiskale meeropbrengsten geven en 58 miljard parafiskale, of samen 134,4 miljard (tegenover een begrotingstekort van meer dan 210 miljard in 1980 uitsluitend voor de lopende uitgaven).

De loonkost zou dan met die 134,4 miljard toenemen, en, zoals blijkt uit

37 Zie onder meer tabel 2 bij paragraaf 4. Daaruit blijkt een achterstand van slechts 100 miljard. Die werd echter geëxtrapoléerd op basis van het groeiritme van de jaren 70-74, en is uitgedrukt in vaste prijzen. Wanneer we de trend berekenen over de jaren 53-75 en herberekenen naar werkelijke prijzen dan liggen de verschillen uiteraard veel hoger.

Tabel 9. Ruimte voor investeringen onder een Palasthy-model

	1980	Palasthy-varianten			
		1	2	3	4
1. Toegevoegde waarde	3102,8	2997,4	3102,8	3102,8	3325,2
2. Loonkost	2071,7	2161,8	2161,8	2297,2	2297,2
3. Brutokapitaalinkomen	1031,1	835,6	941,-	805,6	1028,-
4. waarvan consumptie	528,-	528,-	528,-	528,-	528,-
5. invester. ruimte	503,1	307,6	413,-	277,6	500,-
6. afschrijvingen	305,8	204,3	204,3	204,3	204,3
7. akkumulatie	197,3	103,3	208,7	73,3	295,7
8. Produktiviteitsindex	100,-	100,-	103,5	103,5	110,9
9. Economische rentabiliteit	23,4 %	21,06 %	23,74 %	19,38 %	30,9 %

Variant 1: met produktiedaling zoals onderzocht in de voorgaande hoofdstukken; loonkostscenario BS.

Variant 2: met behoud van de productie dank zij een produktiviteitsstijging met 3,5 %; loonkostscenario BS.

Variant 3: idem als 2, maar met loonkostscenario bs, dus vermindering van het begrotingstekort.

Variant 4: groeimodel (investeringsmogelijkheden laten groei uit crisis toe), loonkostscenario bs.

tabel 9, 4de kolom, zou de investeringsmogelijkheid terug met zo'n 140 miljard dalen.

Een groeistimulus lijkt ons slechts mogelijk indien de kapitaalakkumulatie het werkelijke niveau van 1980 gaat benaderen, zodat investeringen mogelijk zijn die gezien hun grotere gebruiksduur, echt tot een uitbreiding van de produktie voeren. Met andere woorden: een investeringsruimte van minstens 500 miljard. Het effect daarvan is weergegeven in de laatste kolom: de economische rentabiliteit zou dan 30 % moeten overtreffen en de produktiviteit zou met bijna 11 % moeten toenemen, terwijl de toegevoegde waarde 7,2 % hoger moet liggen. Dat lijkt bijna op de utopie.

Er is dus een grote dosis optimisme nodig om uit die verschillende varianten – die telkens het Palasthy-effekt volledig laten spelen – de konklusie te trekken dat een antikrisisdynamiek op gang zou komen. Vooral omdat uit elk van de scenario's – uitgezonderd het laatste – utopische – een versmaling van de mogelijkheden tot investeren blijkt, zodat een vermindering van de spanningen op de kapitaalmarkt – de vierde doelstelling van Palasthy – en een daaruit voortvloeiende daling van de rentevoeten, niet onmiddellijk voor de hand liggen.

En toch moeten we Palasthy weer enig krediet geven wanneer hij door de nieuwe arbeidsorganisatie de ruimte schept om gedurende een aantal jaar uitbreidingsinvesteringen in de dienstensektor uit te stellen, zodat zowel de kapitaalbehoefte als de druk op de kapitaalmarkt afgezwakt worden. Op die manier zou een produktiviteitsgroei met 5 à 6 % een investeringspotentieel van zowat 400 miljard vrijmaken, de geciteerde meeropbrengsten uit belastingen en sociale bijdragen kunnen realiseren, en een situatie scheppen van verminderde werkloosheid, verminderd tekort op de begroting, enz.

Zetten we alle determinanten die we tot hiertoe onderzochten op een rijtje, dan blijkt dat het Palasthy-model wellicht realiseerbaar is als het een positief effect heeft op de produktiviteit, indien bovendien de kapitaalgoederen-voorraad met zowat éénderde verminderd kan worden zonder het economisch weefsel aan te tasten, en als de andere economische sektoren de daarvoor vrijkomende arbeidskrachten plus de 600.000 werkzoekenden aan kunnen trekken. Als die 'technische' voorwaarden vervuld kunnen worden, en als bovendien de vraag naar kapitaalgoederen daalt door de verhoogde gebruiksduur – daling die moet opgevangen worden door een verhoogde vraag naar konsumptiegoederen – dan kan de rentabiliteit gehandhaafd blijven, de druk op de kapitaalmarkt verminderen en de overheidsbegroting dichter naar het evenwicht evolueren. Maar dit betekent niet dat een hernieuwde groeidynamiek op gang komt: het alternatief beperkt zich tot een alternatieve wijze van beheren van de crisis die op zijn minst één voordeel biedt: het voorlopig uitbannen van de massale werkloosheid.

Een waslijst van voorwaarden en van interdependenties dus die echter niet afschrikwekkender hoeft te zijn dan de meeste andere crisisrecepten, de loonmatiging-deflatie-politiek inbegrepen, en die op deze laatste minstens één zaak voor heeft: een werkelijke bekommernis om de werkloosheid op te lossen.

Vraag is dan: waarop blokkeert het plan uiteindelijk. Het antwoord ligt mijns inziens op 3 niveaus:

- door de benadering van de crisis vanuit een technische hoek biedt Palasthy onvoldoende antwoord op de reële krisisoorzaken, en acht hij een aantal zaken mogelijk zoals een groei van de produktie (of moeten ze onwillekeurig gerealiseerd worden indien het plan wil lopen) en een herschikking van het produktie-apparaat door overheveling van tewerkstelling en kapitaal;
- de basisredenering van Palasthy is makro-economisch en houdt geen rekening met de reeds geciteerde spanning tussen de makro-economische schijn en de mikro-economische werkelijkheid, zowel op het vlak van de uitgangspunten (onderschatting van de huidige benuttingsgraad van het produktieapparaat) als op het vlak van de konklusies (uiteenlopende effecten van de toepassing van het plan op de verschillende bedrijven;

- Palasthy vertrekt van de mogelijkheid van een voluntaristische aanpak, waarbij eenzelfde «goede wil» verondersteld wordt van alle medespe- lers.

Op elk van deze «blokkeringen» heeft Palasthy een eigen antwoord.

Alhoewel hij geen globale produktieverhoging ziet als onmiddellijk effect van de invoering van zijn plan, gelooft hij in de mogelijkheid om sektoriële groei te realiseren in een herschikt produktie-apparaat door het stimulerend effect van de door hem voorgestelde sociale or- ganisatie op het verbruik van diensten en door de mogelijkheid om de vermindering van de binnenlandse vraag naar investeringsgoederen te compenseren door een verhoogde export bij voorkeur naar de landen van de derde wereld. Op mikro-ekonomisch vlak zou het kosteneffect van de verhoogde arbeidsinput gekompenseerd worden door de ho- gere kapitaalbenuttingsgraad, door produktiviteitsverbetering, door kompensaties en door de afschaffing van de vennootschapsbelasting. Voor de invoering van het plan zou een sociaal pakt moeten gesloten worden tussen de sociale partners, om door samenwerking het plan uit te voeren.

10. Een nieuwe sociale organisatie: een nieuw ontwikkelingsmodel?

Zes uur werken per dag, zeven dagen per week, hetzij in de morgenploeg, hetzij in de namiddagploeg; bovendien 122 vrije dagen per jaar (in plaats van 134 vandaag); dat alles te organiseren in groepen van 3 arbeiders of be- dienden die samen telkens één werkpost zouden bevolken. Dat is het nieu- we arbeidsschema van Palasthy. Winkels, administratie, dienstverlenende bedrijven enz, zijn 365 dagen per jaar geopend gedurende 12 uur per dag. Het begrip 'weekeinde' verdwijnt. Elke dag brengt minstens een vrije voor- of namiddag, en onder je drietjes heb je rustig de tijd om alles af te spreken: vakantie, beurtrol voor het werk, uitstapjes naar Parijs of Lon- den, bijscholing...

Een schema dat bij sommigen een afweerreactie zal oproepen, bij anderen – wanneer de doelstellingen bovendien gerealiseerd worden – een gevoel van hoop.

We willen ons niet op het gladde terrein van een morele benadering van die sociale organisatie begeven, maar de vraag naar de invloeden ervan op het maatschappelijk leven, op de vervreemding van de mens in werk- en leef- milieu, enz, is niet zonder grond. Of Palasthy's hoop op een nieuwe dyna- miek in de private konsumptie daarin gerealiseerd zal worden is een ande- re vraag. Ongetwijfeld zal de vrije-tijdsindustrie er wel bij varen. De kon- sumptie van kulturele diensten, van ontspanningsdiensten e. d. zal onwille- keurig toenemen. Maar tegelijkertijd zal de toegenomen vrije tijd ruimte scheppen voor een verminderd gebruik van goederen en diensten in ande- re sferen van het dagelijks leven. De aankoop van goederen en diensten op de markt, de ontwikkeling van de warenekonomie als dominerende pro- duktie- en distributiewijze, werd mede bepaald door de noodzaak voor een groeiende arbeidersklasse om haar arbeidskracht te verkopen om haar reproductieproces gaande te houden. Naarmate deze trend zich ontwik- kelde, was het steeds meer noodzakelijk om behoeften te bevredigen via de markt en om de rechtstreekse reproductiearbeid in het gezin te vermin-

deren.³⁸

Een meer draaglijke verhouding arbeidstijd-vrije tijd ten voordele van het tweede, schept een nieuwe ruimte voor rechtstreekse reproductie-arbeid, en het is dus helemaal niet uitgesloten dat die toename van vrije tijd aan de ene kant aan de markt onttrekt wat zij er aan de andere kant aan toevoegt. Met andere woorden: in plaats van een beroep te doen op de loodgieter, de meubelindustrie, de garagist, enz., zullen een deel van de behoeften aan sanitair, wooncomfort, voeding, enz., meer door eigen arbeid bevredigd worden, arbeid die als ontspanning ervaren wordt. De weerslag daarvan op de markt kan aanzienlijk zijn, en de markt zal daaraan slechts weerstand bieden als ze erin slaagt aan de daardoor gewijzigde behoeften, nieuwe-individuele – antwoorden te bieden die arbeidsbesparend werken (zoals in het verleden de wasmachine, de vaatwasmachine, de partikuliere auto...).

Op dit terrein heeft de naoorlogse periode een grote doorbraak geforceerd en is het kapitalisme erin geslaagd de toename van de vrije tijd met een groei van de goederenproductie te combineren. Nu blijkt juist een breuk in die trend een van de verklarende elementen in de crisis te zijn. In de meeste van die markten is de groei verdwenen en ontstond een vervangingsmarkt. Die situatie kan maar doorbroken worden wanneer de industrie erin slaagt goederen en behoeften te ontwikkelen op nieuwe terreinen, en dat blijkt vandaag nog niet het geval. De doorbraak op het terrein van de informatieverwerking (de draai naar een individuele computer), en de introductie van video-apparatuur voor gezinsverbruik, vormen zowat de enige initiatieven die succes kenden. Maar de omvang van hun introductie is geremd door de trage evolutie van de individuele behoefte aan informatieverwerking (die bepaald wordt door een zeer hoge gemiddelde scholingsgraad en een intensief intellectueel verkeer), en door de grote variatie van het aanbod aan TV-programma's. Misschien leidt het Palasthy-model tot een versnelling van deze behoeften, maar een dergelijk effect zou zich hoogstens op langere termijn kunnen voordoen. Maar het probleem ligt daar niet: beide apparaten – en de lijst mag verlengd worden met andere nieuwigheden – zullen nooit een impuls geven aan de economische activiteit vergelijkbaar met de na-oorlogse impuls die uitging van de individuele personenwagen, de volledige keukenuitrusting, de doorbraak van radio, pick-up, tape-recorder, televisie...

Kortom, indien wat Palasthy veronderstelt zich zou voordoen – een verhoogde consumptie van diensten – dan is het even waarschijnlijk dat zich een vergelijkbare vermindering van de consumptie zou voordoen, zodat het effect eerder een verschuiving van de individuele consumptie wordt, dan een toename. En dat betekent: weinig ruimte voor een groei van de productie.

11. Exportstimulerend?

Blijft dus de noodzakelijke toename van de export als hefboom voor een toename van de productie. Palasthy wil die voornamelijk realiseren door

³⁸ De tijd doorgebracht in de fabriek liet geen ruimte om zelf karweitjes te doen. De snelle aangroei van de tewerkstelling van vrouwen had eenzelfde effect voor de huishoudelijke arbeid. Dit begrip 'rechtstreekse reproductie-arbeid' en een aantal consequenties ervan behandelden we reeds in M. Van Ryssen, 'Strijd om ...', op.cit. p. 9-57.

een verhoogde uitvoer van – aangepaste – uitrustingsgoederen naar de derde wereld. Dat is een juiste bekommernis, maar we zien de relatie met Palasthy's plan niet onmiddellijk. Hijzelf betoogt dat de invoering van zijn plan hier kapitaal vrijmaakt dat zich naar de derde wereld zou kunnen bewegen, wat een vraag naar produktiemiddelen zou genereren die de westerse economie leven zou kunnen inblazen. Met andere woorden: voor Palasthy is de oorzaak van het uitblijven van een dergelijk fenomeen – of van de beperktheid ervan vandaag – de reeds eerder behandelde kapitaalschaarste. Een technisch probleem dus, dat technisch oplosbaar is.

Hoeven we hier uitvoerig te betogen dat de oorzaken van onderontwikkeling geenszins van technische maar van politiek-ekonomische aard zijn? Het lijkt me overbodig. Het opheffen van één technische drempel – de vermindering van de relatieve kapitaalschaarste op wereldvlak – zal geen enkel effect sorteren wanneer de imperialistische ekonomische en politieke verhoudingen niet wijzigen.

Toename van de export is derhalve slechts mogelijk door verschuivingen in de wereldmarkt, en dat vereist een verbetering van de konkurrentievoorwaarden.

Een dergelijke verbetering is afhankelijk van prijsfactoren, wisselkoers, kwaliteit van het aanbod en originaliteit van de aangeboden produkten.

De invoering van het Palasthy-model kan alleen de eerste faktor rechtstreeks beïnvloeden, terwijl het eventueel een onrechtstreekse invloed kan hebben op de tweede faktor – de wisselkoers. Bekijken we die eerste faktor, dan moeten we nagaan welke invloed zal uitgaan van het Palasthy-plan op de prijsvorming van de industriële produkten. Met andere woorden welke effecten sorteert het plan op mikro-ekonomisch vlak. Meteen zetten we dan op het tweede centrale probleem-niveau: de spanning tussen makro- en mikro-effecten.

De Palasthy-brain-trust is niet over het mikrovlak heengestapt. In een nota³⁹ introduceren zij volgende benadering: een ondernemer beslist iets te produceren dat 10 identieke werkposten vergt, met een permanent kapitaal van 3 miljoen per werkpost. Bij een intrestvoet van 15 % is de gebruikskost van dat permanent kapitaal 15 % van 30 miljoen of 4,5 miljoen per jaar. De loonkost per arbeidsplaats is 850.000 F of 8,5 miljoen loonkosten per jaar. Bij een jaarlijkse produktietijd van 1830 uur zal de kostprijs per uur oplopen tot 710 F (13 miljoen gedeeld door 10×1830 uur).

Wordt het Palasthy-schema toegepast dan volstaan – aldus de auteurs – 4 werkposten die elk gedurende 4380 uur benut worden, of een lichtjes lagere globale produktietijd van 17.520 uur. De loonkost zal toenemen tot 12×850.000 F of 10,2 miljoen. De investeringen dalen tot 4×3 miljoen en de gebruikskost daarvan tot 1,8 miljoen. De totale kosten liggen dus 1 miljoen lager – 12 i.p.v. 13 miljoen – en de kost per uur daalt tot 685 F i.p.v. 710.

Met dit voorbeeld tracht men aan te tonen dat het Palasthy-plan kostenbesparend kan werken. Zelfs als we de cijfers als realistisch aanvaarden en niet vitten over de berekening van de gebruikskost van het kapitaal, dan geldt voorgaande redenering slechts in schijn.

39 «Enkele beschouwingen omtrent het Palasthy-plan», gestencilde uitgave zonder vermelding auteur of datum; 9 blz.

In de eerste plaats lijkt het gekozen voorbeeld eerder 19de dan 20ste eeuws. Alleen ambachtelijke bedrijven zijn georganiseerd volgens een schema van identieke werkposten die uitgebreid of verminderd worden naargelang de behoeften. Ten tweede vereist het eerste organisatieschema bijvoorbeeld slechts één leidende functie voor de 10 werkposten, terwijl het tweede liefst drie werkplaatsoversten vergt. Met andere woorden: het Palasthy-plan introduceert bijkomende onproductieve arbeid die aanzienlijk kan zijn. Als die werkplaatsoverste 1 miljoen zou kosten, dan komen de totale kosten in de eerste variant op 14 miljoen, op 765 per uur; in de Palasthy-variant op 15 miljoen of 956 F per uur.

Ten derde zal de betrokken ondernemer, wanneer hij vandaag een dergelijk bedrijf wil starten, rustig volgende berekening maken: installeer ik 5 werkposten – kostprijs 15 miljoen, gebruikskost 2,25 miljoen – en laat ik 10 arbeiders – kostprijs 8,5 miljoen – in 2 ploegen werken, dan is mijn jaarlijkse kostprijs 10,75 F per uur, en zelfs met 2 werkplaatsoversten erbij nog steeds maar 697 F. De rare vogels die eraan denken een ambachtelijk bedrijf op te zetten, beseffen dus vrij snel dat ze in een 2-ploegenstelsel van het huidig allooi beter af zijn dan in een 3-ploegen-Palasthy-model.

Bovendien zijn het wel erg wereldvreemde vogels die nog niet hoorden over de invloed van arbeidsdeling op de produktiviteit.

De productieprocessen vandaag bestaan inderdaad uit hetzij uitgebalançeerde produktieketens samengesteld uit van elkaar verschillende werkposten en onderverdeeld in deeltaken die de hoogste produktiviteit waarborgen; hetzij uit geïntegreerde productieprocessen die enkel nog controle- en onderhoudsposten vergen.

Wanneer de veronderstelde ondernemer vandaag een bedrijf start met 10 werkposten, dan gaat het door de band om 10 verschillende arbeidsposten of om een ondeelbare eenheid: één arbeidspost bevolkt door 10 arbeid(st)ers. Ziet hij een markt in zijn bereik om deze werkposten gedurende 1830 uur te laten werken, dan kiest hij een éénploegenstelsel. Schakelt hij op Palasthy over, dan moet hij ofwel zijn productie-apparaat ombouwen (en zijn productieproces tot 4 verschillende arbeidsposten terugbrengen die dus elk een stuk komplexer zijn), ofwel zijn omzet kunnen verhogen met bijna 140 % want zijn 10 werkposten zullen dan 4360 i.p.v. 1830 uur draaien.

Werkt hij met een volautomatisch bedrijf in volkontinustelsel dan moet hij in een 4 × 6 uur-ploegenstelsel gaan werken met 2 rustende ploegen, zodat zijn loonkost met 50 % zal toenemen zonder enige kompensatie op het vlak van de kapitaalbenutting.

De invoering van het Palasthy-schema en de industrie schept dus een dubbel probleem: het kosteneffekt en het organisatorisch probleem.

Het kosteneffekt zal duidelijk sterk uiteenlopend zijn, naargelang het reeds toegepaste ploegenstelsel, en de graad van kapitaals- en arbeidsintensiteit van het bedrijf.

Het organisatorisch probleem is nog moeilijker in te schatten en heeft bovendien bijkomende financiële konsekventies (reorganisaties van het technisch productieproces, omkadering van de productieve arbeid...).

Op zich gaat het hier niet om zaken die principieel verworpen moeten worden. Maar veronderstellen dat een kapitalist bereid zal zijn de kost en de gevolgen daarvan spontaan te dragen lijkt me illusoir.

Ook daardoor zal het mikro-effekt doorslaggevend zijn bij het in overweging nemen van het Palasthy-model. In het kapitalisme blijft de beslissings-

macht gedecentraliseerd, en worden de posities ingenomen vanuit de eigen winstverwachtingen en niet vanuit algemeen theoretische makro-economische constructies. Zelfs al wil Palasthy op mikrovlak 'gunstiger voorwaarden' scheppen – de kapitaalkosten verminderen, de vennootschapsbelasting afschaffen – en zelfs al zou er een lichte vermindering van de gemiddelde loonkost zijn door het niet meer innen van de werkloosheidsbijdragen voor sociale zekerheid, dan nog lijkt het me dat de kosten van het plan in de meerderheid van de industriële bedrijven, en zeker in de grotere industriële bedrijven niet tegen de baten opwegen. Om dat, door middel van een compensatiefonds, weg te werken lijkt me bovendien een gigantische opdracht, die een eigen administratie vergt, en die in het kapitalisme eerder zal ontwikkelen in de richting van een nieuwe subsidiëeringsmogelijkheid, met alle gevolgen vandien (lobbying, fraude...).

De kostentoeename in de industrie zal de zogenaamde concurrentiekracht dus zeker niet bevorderen, zodat ook achter het vermoede exportstimulerend effect een vraagteken geplaatst kan worden.

12. Mogelijkheden en realisatie

We zijn ons ervan bewust dat daarmee niet alles gezegd is over het Palasthyplan. Wellicht zijn bepaalde aspecten ons ontgaan, terwijl andere misschien onze aandacht op overdreven wijze opeisten. We hebben getracht onbevooroordeeld tot een uitspraak te komen. Die uitspraak is niet eenduidig. Stelt men de vraag: is het mogelijk het Palasthyplan in te voeren om op die manier de werkloosheid weg te werken, dan denk ik dat ons onderzoek heeft uitgewezen dat die mogelijkheid niet uitgesloten is. Wellicht heeft het Palasthy-model minder ernstige gevolgen voor de kapitalistische economie dan de huidige deflatiepolitiek.

Stelt men de vraag: zal de invoering van het Palasthyplan de Belgische economie uit de crisis halen, dan is de konklusie die ik uit dit onderzoek kan trekken: neen. Het Palasthy-model brengt ons inziens geen groeodynamiek op gang, maar beperkt zich tot een herschikking van de componenten binnen de crisis. Volledige tewerkstelling is op zich geen akselerator van de economische groei. Door de werkloosheidsvergoedingen en door het feit dat een zeer groot deel van de huidige werklozen ook over een tweede gezinsinkomen beschikt, is de stijging van de werkloosheid nooit sterk crisisaksellerend geweest. De daling van het binnenlands verbruik is toe te schrijven aan de relatieve verzadiging van die markt op het vlak van de duurzame huishoudinrichting en ging de werkloosheid vooraf. Het oplossen van de werkloosheid zal dat niet omkeren. Ze zal hoogstens een tijdelijk rekuperatie-effect hebben omdat sommige vervangingsaankopen wellicht langer dan gewenst uitgesteld werden in de werklozengezinnen.

Palasthy lost de fundamentele moeilijkheden van het kapitalisme niet op. Daarvoor moet vanuit het kapitalisme zelf, uit de normale ontwikkelingswetten ervan een dynamiek op gang komen. Daarvoor moet de technologische vooruitgang – hoe paradoxaal dat ook moge klinken – een nieuwe sprong voorwaarts maken: de sprong naar de werkelijke revolutionering van de produktieprocessen en van aangeboden goederen en diensten. De informatica heeft tot hiertoe gediend om de bestaande produktieprocessen te rationaliseren. Nieuwe groei zal er slechts uit voortkomen wanneer hij in staat is om radikaal veranderde produktiemethodes te ontwikkelen, en

wanneer hij nieuwe behoeften kan scheppen waaraan goederen en diensten beantwoorden die een draagkracht hebben voor de economie vergelijkbaar met die van de personenwagen, de huishoudapparatuur enz. na de tweede wereldoorlog. Stelt men de vraag: als Palasthy misschien een – zelfs tijdelijke – oplossing te bieden heeft voor de werkloosheid, en gevoerd kan worden zonder ernstige schokken voor de economie, is het dan niet wenselijk dat de arbeidersbeweging dit plan zou steunen? Die vraag roept een dubbel probleem op. Zullen de schokken werkelijk verteerbaar zijn? Welke strategie moet de arbeidersbeweging vandaag volgen?

Dat het Palasthy-project «schokvrij» zou zijn blijkt niet uit de gemaakte analyse. Integendeel: de omvangrijke schrapping van kapitaalgoederen, de – gedeeltelijk – «natuurlijke selectie» in het productie-apparaat, dreigt het economisch weefsel nog meer aan te tasten dan nu reeds het geval is. De verplichte reorganisatie van tal van productieprocessen dreigt ernstige onevenwichten te veroorzaken, en vereist misschien meer kapitaal dan elders geschrappt kan worden. Dat zou weleens voor gevolg kunnen hebben dat slechts één luik van het plan blijkt te werken: de uitstoting van productiecapaciteit, terwijl het tweede luik blokkeert: de bijkomende aanwinsten in de overblijvende sectoren, en vooral de opslorping van de werklozen die er door de sluiting van bedrijven bijkomen.

Die onzekerheden maken het Palasthyplan zelfs voor een reformistische arbeidersbeweging onontvankelijk. Hét alternatief lijkt dus ook niet uit de pen van Palasthy te komen.

Dat hoeft ons niet te verwonderen. Zoals we vroeger reeds vaststelden, zijn we gekonfronteerd met een technische aanpak van de crisis, gericht op een gereorganiseerd crisisbeheer. De effecten van het plan blijven binnen die kaders en als we daarjuist de eerste vraag positief beantwoordden was dat vanuit een zuiver technische interpretatie. Herhaaldelijk hebben we er echter op gewezen dat Palasthy met zijn technische aanpak een aantal wetmatigheden van politiek-economische aard over het hoofd zag. Meest opvallende daarin was de reductie van kapitaal tot een fysieke factor: een reeks produktiemiddelen, een noodzakelijke, relatief schaarse produktiefactor die op de meest optimale manier in het productieproces ingezet moet worden. Dat zou een hanteerbare definitie zijn in een maatschappij die zich werkelijk tot doel stelt de meest rationele behoefte op een rechtvaardige manier te realiseren. Maar kapitaal is niet zomaar een technisch begrip, noch een vrijwillige keuze van de maatschappij om een deel van de produktie te kapitaliseren om aldus de toekomst veilig te stellen. Kapitaal is de basis voor accumulatie, voor macht. Het volgt eigen ontwikkelingswetten, waarvan de voornaamste is dat het moet groeien, zichzelf en de eraan verbonden macht op steeds groter schaal moet reproduceren. Op twee belangrijke terreinen negeert Palasthy deze eigenschap. Wanneer hij gelooft dat de vrijmaking van kapitaal hier een overdracht naar de ontwikkelingslanden mogelijk maakt en daar een industriële activiteit op gang kan brengen die de wereld economie zou stimuleren. In een niet-imperialistische economische ordening die bovendien beheersbaar is, zou dat mechanisme zich kunnen voordoen. Vandaag is dat een illusie: het gros van de kapitaaltransfers speelt zich nog steeds af tussen de metropolen, en de stroom naar de ontwikkelingslanden (of beter het «riviertje») blijft funktie van de winstmogelijkheden van die kapitalen, de internationale strategie van de multinationals en de economische behoeften van de

metropolen. Daaraan wijzigt Palasthy niets.

En een tweede maal negeert hij die kapitaaleigenschappen, wanneer hij gelooft dat in het kapitalisme één derde van de kapitaalvoorraad zomaar geschrapt kan worden. De vernietiging van kapitaal door sluitingen en dergelijke, zijn in het kapitalisme ultieme sankties: afstraffingen door de markt. Vrijwillige kapitaalvernietiging is ondenkbaar – ga maar na hoe de Europese staalsektor zich met alle mogelijke middelen verzet tegen die ultieme sanktie door de markt. Spontane afbouw van produktiekapaciteit wordt maar aanvaard wanneer de overheid bereid is het daardoor verdwijnende kapitaal weder samen te stellen door het betrokken bedrijf over te nemen...

Alleen al die twee elementen maken het Palasthyplan voor het kapitalisme onaanvaardbaar. Voeg er bovendien de kostenverhogende elementen aan toe en de afwijzende reactie vanuit liberale en keynesiaanse hoek ligt voor de hand.

We kunnen niet zeggen dat Palasthy zich van die weerstand niet bewust is. Voor de realisatie van zijn plan is volgens hem een «pakt» noodzakelijk tussen de wereld van de ondernemers en de arbeidersbeweging. Een pakt dat de klassenstrijd gedurende een verlengde periode zou opheffen, en aan beide kanten een sluitende discipline eist. Een nieuw soort «godsvrede». Ook dat is een illusie...